

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Гуманітарно-педагогічний факультет

УДК 364.6:355.09

ПОГОДЖЕНО ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Декан гуманітарно- Завідувач кафедри педагогічного факультету
соціальної роботи та реабілітації

_____ Інна САВИЦЬКА _____ Ірина СОПІВНИК «___»

_____ 2024 р «___» _____ 2024 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему: СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА
ЧЛЕНАМИ ЇХ СІМЕЙ**

Спеціальність 231 «Соціальна робота» Освітня програма

«Соціальна робота»

Орієнтація освітньої програми *освітньо-професійна*

Гарант освітньої програми

доктор педагогічних наук, професор _____ Ростислав ТАРАСЕНКО
(науковий ступінь та вчене звання) (підпис) (ПІБ)

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

доктор педагогічних наук, професор _____ Супрун Д.М.
(науковий ступінь та вчене звання) (підпис) (ПІБ)

Виконала _____ Ніна ЗІНОВ'ЄВА

(підпис) (ПІБ студента)

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Гуманітарно-педагогічний факультет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри соціальної
роботи та реабілітації

_____ Ірина СОПІВНИК
(підпис) (ПІБ)

« ____ » _____ 2024 р.

**ЗАВДАННЯ
ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
ЗІНОВ'ЄВОЇ Ніни**

Спеціальність 231 «Соціальна робота» Освітня програма «Соціально-психологічна реабілітація» Орієнтація освітньої програми *освітньо-професійна*

Тема магістерської роботи «Соціальна робота з військовослужбовцями та членами їх сімей»,

затверджена наказом від «0» 0.2024 р. № 155 «3»

Термін подання завершеної роботи на кафедру «06» листопада 2024 р.

Вихідні дані до магістерської роботи: *наукові розробки вітчизняних і зарубіжних учених; матеріали періодичних видань; навчальна та довідкова література з теми дослідження.*

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1) Дослідити соціальну роботу з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в Україні.

2) Проаналізувати міжнародний досвід соціальної роботи з військовослужбовцями в США, Канаді та Великій Британії, акцентуючи на механізмах підтримки сімей військових.

3) Провести моніторинг факторів успіху та труднощів у процесі реабілітації військовослужбовців, спостерігаючи за конкретними кейсами з практики.

4) Розробити анкету для збору даних про реабілітацію військослужбовців та їх сімей.

Дати видачі завдання «24» жовтня 2024 р.

Керівник магістерської роботи _____ Дар'я СУПРУН

Завдання прийняла до виконання _____ Ніна ЗІНОВ'ЄВА

ЗМІСТ

ВСТУП

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЧЛЕНАМИ ЇХ СІМЕЙ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

1.1. Особливості соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в Україні.....

1.2. Досвід соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями за кордоном.....

1.2.1. Особливості соціальної роботи в США

1.2.2. Канадський досвід соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями

1.2.3. Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями у Великій Британії

1.3. Порівняльний аналіз механізмів правового регулювання виплат, пов'язаних із ризиком для життя військовослужбовців у розвинутих країнах світу.....

Висновки до першого розділу

Розділ 2. ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

2.1. Аналіз основних проблем особового складу Збройних Сил України, які брали участь у бойових діях

2.2. Загальні та специфічні фактори негативного впливу на психіку військовослужбовців під час виконання бойових та навчально-бойових завдань

Висновки до другого розділу

Розділ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЧЛЕНАМИ ЇХ СІМЕЙ

3.1. Інтерв'ю військовослужбовців та членів їх сімей.

3.1.2. Адаптація сім'ї військовослужбовця до змін в житті родини

3.1.3. Реабілітація військовослужбовця з інвалідністю

3.2. Розробка анкети для збору даних про реабілітацію
військослужбовців та їхніх сімей

Висновки до третього розділу

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Актуальність теми дослідження: «Соціальна робота з військовослужбовцями та членами їх сімей» обумовлена сучасними соціально-економічними умовами, зокрема війнами та конфліктами, які створюють нові виклики для військових і їхніх родин. Психосоціальні наслідки, такі як посттравматичний стресовий розлад і депресія, потребують уваги з боку спеціалістів, адже військовослужбовці та їхні близькі часто стикаються зі стресами, втратами і змінами в житті.

Соціальна робота має потенціал відігравати ключову роль у їхній реабілітації та адаптації, надаючи консультації, психосоціальну підтримку і організовуючи заходи для зміцнення родинних зв'язків. Наразі існує безліч невирішених питань у цій сфері, зокрема нестача ресурсів і програм, що відповідають потребам військовослужбовців і їхніх сімей.

Дослідження у цій галузі може сприяти покращенню політики соціального захисту, розвитку підтримуючих програм і підвищенню обізнаності суспільства про проблеми, з якими стикаються військові та їхні родини. У зв'язку з цим, тема є надзвичайно актуальною, адже вона охоплює важливі аспекти соціального добробуту та адаптації, які потребують серйозної уваги з боку дослідників і соціальних працівників.

Питання соціального захисту військовослужбовців розкрито в працях С. Ветлинського, У. Гордієнко, В. С. Дорошенко, В. Клос, М. Кравченко, В. Пашинського, С. Ситняківської та ін.

Мета роботи – розробити та експериментально перевірити анкету з реабілітації військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання:**

1) Дослідити соціальну роботу з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в Україні.

2) Проаналізувати міжнародний досвід соціальної роботи з військовослужбовцями в США, Канаді та Великій Британії, акцентуючи на механізмах підтримки сімей військових.

3) Провести моніторинг факторів успіху та труднощів у процесі реабілітації військовослужбовців, спостерігаючи за конкретними кейсами з практики.

4) Розробити анкету для збору даних про реабілітацію військослужбовців та їх сімей.

Об'єкт дослідження – соціальна робота з військовослужбовцями та членами їхніх сімей.

Предмет дослідження – соціальна робота з військовослужбовцями та членами їхніх сімей в умовах воєнного стану

Методи дослідження: у процесі написання використовувався теоретичний аналіз, синтез та узагальнення літератури з теми дослідження, також спостереження, бесіда, анкетування, узагальнення результатів дослідження.

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська робота складається з трьох розділів, висновків до кожного розділу, висновків, списку використаних джерел, додатків.

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЧЛЕНАМИ ЇХ СІМЕЙ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

1.1. Особливості соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в Україні

Морально-психологічний стан – це рівень впевненості особистості чи групи в собі, якісна визначеність особистості, колективу, що характеризує спрямованість і динаміку перебігу психічних процесів, міжособистісних стосунків; специфічна форма прояву морального духу, бойових можливостей; душевний і духовний стан, що визначає вольову поведінку військовослужбовця в різних ситуаціях; характеристика реального стану особистості, військового підрозділу, що включає сукупність колективної свідомості військовослужбовців, сформованої під впливом соціальних, економічних, політичних та ін. факторів.

Психічні стани військовослужбовця в бою – це тимчасові інтегральні стани його психіки в бойовій обстановці, які визначають рівень впливу факторів бойового стресу на його поведінку, перебіг психічних процесів і саму бойову діяльність.

До психічних станів відносяться: підйом, бойовий дух, натхнення, бадьорість, впевненість, готовність, рішучість, невпевненість, страх, жах, втома, меланхолія, сум та інші. Вони характеризуються силою, тривалістю та динамічністю [61, с. 54].

За домінуючим впливом на бойову діяльність психічні стани воїнів можна поділити на дві групи.

Позитивні: впевненість, життєрадісність, піднесеність, бойовий дух, готовність до дії та ін.

Негативні: невпевненість, страх, жах, втома, депресія, сумніви, страх, відчай, байдужість, напруга, втома тощо.

Психічні стани, як позитивні, так і негативні, впливають на перебіг і досягнення результатів бойової діяльності, використання знань, умінь, навичок, процес адаптації до бойових стресових факторів [1, с. 62].

Візуально психічний стан бійця проявляється в поставі, психомоториці, міміці, жестах, інтонаціях і тембрі голосу. Наприклад, стан хоробрості зазвичай супроводжується випрямленням фігури, прискоренням мовлення,

блиском в очах. Солдат, охоплений невпевненістю, нахилиється, темп його мовлення сповільнюється, його тон знижується. В умовах небезпеки виразні рухи стають ще більш різноманітними за рахунок того, що деякі з них виникають і проявляються мимоволі, спонтанно. «Зовнішня модель» поведінки одного військовослужбовця позитивно чи негативно впливає на психіку та дії інших, залежно від того, яку інформацію він несе, як його сприймають (пасивно, активно, свідомо чи некритично).

Психічний стан військовослужбовця в даний момент і конкретні бойові обставини визначається його минулим досвідом (участь у бойових діях, бойові успіхи чи невдачі), раніше сформованими вольовими, моральними та іншими якостями.

Підсумовуючи досвід виконання бойових завдань у локальних військових конфліктах, вони зазначають, що в одних воїнів було відчуття страху, а в інших, навпаки, мобілізувалися духовні та фізичні сили. Позначається залежність форм поведінки від характеру, темпераменту та інших властивостей особистості. Солдати з різним досвідом поведуться по-різному. Новачки проявляють надмірну обережність, чітко дотримуються заходів безпеки. Більш досвідчені поведуться розкуто, вільно. У їхній діяльності немає ознак напруги. «Звикання» людей до дії бойових стресорів призводить до притуплення відчуття небезпеки і, як наслідок, нехтування заходами безпеки. Формування у військовослужбовців правильних уявлень про обстановку є одним з найважливіших елементів управління їхнім психічним станом. Найсильнішим засобом стимулювання бойової діяльності є особистий приклад командира.

Стосунки, морально-психологічна атмосфера у військовому колективі завжди позначаються на психічному стані бійців. Стани викликані значущими для особистості воїна або слабкими, але довго діючими впливами. Характеристика станів бійця залежить насамперед від психічних властивостей його особистості, мотивації, бойової майстерності, типу нервової системи, а також від процесів і результатів діяльності [6].

Дослідження показують, що психічні стани військовослужбовця-спеціаліста в період використання військової техніки залежать від таких факторів, як її загальна конструкція, зручність і надійність в експлуатації, побутові умови, відповідність психофізіологічним особливостям людини. До

цього додається вплив бойового досвіду.

Особливим негативним психічним станом є психічна напруженість. Він викликаний не тільки ситуацією небезпеки, ризику, а й потребою в ситуації, підвищенням відповідальності, необхідністю виконати завдання, пов'язане з великими труднощами [26, с. 81].

Ступінь напруженості бойової обстановки, її тривалість і вплив на діяльність залежать не тільки від характеру бойового завдання, обстановки, виду зброї, а й від індивідуальних особливостей людини, мотивів її поведінки, досвіду, знань, навички, основні властивості нервової системи, емоційна стійкість. Тому в одній і тій же ситуації ступінь напруги у різних людей різний. Напруга як стан впливає на всю психіку і позначається як на характері і рівні психічної діяльності в цілому, так і на окремих психічних функціях.

З цієї точки зору можна виділити кілька форм напруги:

- перцептивні, що виникають при великих труднощах і помилках у сприйнятті необхідної інформації;
- інтелектуальні, коли людина не може знайти шлях до вирішення проблеми або вихід із критичної ситуації;
- емоційні, коли виникають емоції, що дезорганізують діяльність;
- вольові, коли людина не може проявити свідомих зусиль і оволодіти собою;
- мотиваційні, пов'язані з боротьбою мотивів (наприклад, продовжувати активно виконувати обов'язок або уникнути небезпеки і ризику) [3].

Ведення бою вимагає від військового напруги розумових, фізичних і моральних сил. На відміну від напруги сил, яка може, якщо не трансцендентно, то збільшити можливості людини під час дій у складній ситуації, напруга негативно впливає на функціонування психічних процесів і діяльності в цілому. Його негативний вплив виражається в погіршенні уваги, пам'яті, мислення, в скутості дій, непропорційності або навіть хаотичності рухів. Це ускладнює контрольні-регулюючі функції свідомості, заважає своєчасно враховувати і передбачати зміни ситуації, чітко і своєчасно застосовувати і змінювати прийоми і способи дій, підтримувати прагнення до мети. Оптимальний стан військовослужбовця – це стан напруги всіх сил, доцільної мобілізації всіх потенційних можливостей і здібностей.

Є підстави, поряд з індивідуальною, виділяти групову напругу, яка

порушує загальну діяльність і знижує рівень колективної взаємодії. Сучасна військова техніка та озброєння потребують спільних та злагоджених дій воїнів. Бойовий результат обумовлений діяльністю багатьох людей. При виникненні групової напруги (тертя, конфлікти тощо) порушується взаєморозуміння, зникає злагодженість у бойовій роботі.

Стійкість до психічної напруги і збереження ефективності бойової діяльності визначаються насамперед високим рівнем спрямованості особистості, мотивів поведінки воїнів, їх майстерністю, готовністю до активних і самовідданих бойових дій. Тому психологічна підготовка до виконання завдань та вміле керівництво особовим складом можуть запобігти виникненню крайніх форм напруженості та допомогти воїнам подолати напругу, що виникла. Психічне напруження в бойовій обстановці запобігає, як показала Велика Вітчизняна війна та участь у різних військових конфліктах, активізація і формування високих мотивів поведінки воїнів: любові до Батьківщини, ненависті до її ворогів, почуття обов'язку, вірності військовим традиціям. Ці мотиви надають діям воїна у складній ситуації відчуття внеску в загальний успіх, у перемогу справедливої справи, що приносить йому величезне моральне задоволення, підвищуючи стійкість його психіки та поведінки. Велику роль відіграють управлінські здібності, особиста турбота командирів про фізичне та психічне здоров'я своїх підлеглих. Таким чином, знання про сутність психічних станів допоможе військовослужбовцям мінімізувати вплив негативних станів на психіку, що призведе до успішного вирішення поставлених перед воїном бойових завдань.

Знання психічних станів підлеглих також допоможе командирам ефективніше керувати діяльністю воїнів у бойових умовах [4].

Історія воєнних дій показує, що результат будь-якого бою багато в чому залежить від психологічних можливостей воюючих. Аналізуючи сутність, зміст і динаміку перебігу деяких психічних станів військовослужбовців, які беруть участь у бойових діях, можна спостерігати тенденції їх поведінки.

Сучасний загальновійськовий бій із застосуванням бойової техніки та озброєння висуває дуже високі вимоги до психіки військовослужбовців та їх здоров'я. Бойова обстановка вимагає від кожного військовослужбовця особливої напруги, і в першу чергу, психологічної.

Наслідками різних видів бойових дій є різні психічні стани

військовослужбовців. При цьому їх внутрішня активність, напруга знаходить вихід, збігається із зовнішньою активністю самих бойових дій.

Складність виконання різноманітних завдань у бойовій обстановці вимагає від військовослужбовців підвищених витрат фізичних сил. Внаслідок цього різко підвищується їх стомлюваність, що в кінцевому підсумку призводить до зниження рівня бойової активності та боєздатності підрозділів і частин. Іноді помітно зростає кількість негативних психічних станів, таких як тривога, страх, невпевненість, [7, с. 49].

Бойова обстановка вимагає від військовослужбовця обережності в діях, що дуже часто спричиняє закріпачення його мислення, притуплення сприйняття реальної небезпеки. Так, певна частина військовослужбовців, переживаючи негативні психічні стани в бойовій обстановці, намагається бути ближче до товаришів, колективу. У бою такі військовослужбовці не виявляють ініціативи, хоча вони старанні і працьовиті. Але їх продуктивність (ефективність) невисока, оскільки їхні думки постійно зосереджені на тому, як уникнути смерті.

Негативні умови, що впливають на бойову діяльність, психологічну підготовленість та особистість військовослужбовця, можна умовно поділити на дві загальні групи – що впливають на особовий склад незалежно від військової спеціальності, типу літака, і специфічні – зумовлені відмінностями в службово-бойовій діяльності. Особовий склад (снайпери, сапери, військовослужбовці високомобільних десантних військ, підрозділів спеціального призначення тощо) [26].

До загальних факторів, що впливають на умови бойової діяльності та особистість військовослужбовця, відносяться:

- відомості про противника;
- ступінь поінформованості особового складу про обстановку та зміст завдань;
- погодні умови, пора року і доби, характер місцевості;
- наслідки бойових дій, наявність бойових або санітарних втрат, досвід подолання негативних психогенних станів, страху та паніки; тривалість бойових дій, ступінь фізичного та психологічного виснаження особового складу;
- сили і засоби, штатний розклад частини;

- стан управління (офіцерський склад, бойовий досвід офіцерів, рівень їх повноважень);
- наявність частин підтримки, взаємодії та підтримки, результати їх дій;
- рівень зв'язності розділений на частини;
- рівень адаптації та ступінь впливу на особовий склад факторів складної бойової обстановки, небезпеки та невизначеності [36, с. 75].

Ці фактори носять багатополлярний характер і можуть впливати на персонал в цілому як позитивно, так і негативно.

Негативний вплив на боєздатність військовослужбовців мають:

- непередбачуваність бойових дій та їх тривалість;
- наявність загрози здоров'ю та самому життю;
- дії на території противника або міновані під вогнем противника;
- оточення, загроза захоплення, жорстокість, грубість противника;
- складні погодні умови (холод, спека, опади, туман), складна місцевість (болото, гори, пустеля, тундра);
- зміна часу сну, виснаження, наявність травм, захворювань; відсутність боєприпасів, води, ізоляції, відсутність зв'язку з командуванням;
- конфлікти в частині або в сім'ях військовослужбовців;
- негативне ставлення до війни;
- відчуття психічної (фізичної) безпорадності («комплекс жертви»);
- недостатній рівень соціального захисту військовослужбовців та їх сімей [39].

При цьому на психічну готовність і витривалість воїна позитивно впливають(Рис.1.1):

Рис. 1.1

добровільна участь у війні, віра в справедливість війни

висока самооцінка та інтелект, сталість бойових навичок

інтегрованість у підрозділ, високий моральний клімат у підрозділі

релігійність

Водночас сучасні бойові дії, як правило, супроводжуються підвищеним стресогенним впливом на психіку військовослужбовців.

Що потрібно знати офіцеру та сержанту з досвіду ведення бойових дій: у бойовій обстановці у 90% військовослужбовців виявлявся страх у вираженій формі (у 45% солдатів спостерігалось блювання, небажане виділення сечі та калу). При цьому у 30% з них пік страху був перед боєм, а у 35% - під час бійки. Лише 15% особового складу відкривали вогонь по противнику. Якщо до цієї частини безпосередньо активних бійців додати тих, хто виявляє ініціативу, то відсоток реальних учасників бойових дій можна довести до 25%; у 10-25% особового складу страх не проходить навіть після бою, а переходить у бойову психічну травму, пік боєздатності підрозділу припадає на 10-20-ту добу бою, потім вона падає катастрофічно і після 30-40 діб бою підрозділ необхідно відводити на відпочинок.

Після 8-12 місяців війни серед особового складу спостерігаються гострі невротичні стани і нездатність продовжувати боротьбу, залежно від тривалості сну змінюється боєздатність військовослужбовців [5, с. 8].

Таблиця 1.1

Тривалість сну військовослужбовців

Тривалість сну (год.)	Боєздатність
0 год.	Здатність виконувати бойові завдання зберігається протягом трьох діб. На четверту добу весь особовий склад виходить з ладу
1.5 год. за ніч	Протягом шести діб зберігається 50% боєздатності військовослужбовців. На сьому добу виходить з ладу половина особового складу
3 год. за ніч	Понад дев'ять діб зберігається 91% боєздатності особового

1.2. Досвід соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями за кордоном

1.2.1. Особливості соціальної роботи в США

Нами структуровано інформацію по кожній країні в такій послідовності:

- наявність державної системи роботи з сім'ями військовослужбовців,
- програми підтримки сімей військовослужбовців за

напрямами,

- особливості роботи з сім'ями під час дислокації,
- робота на рівні військової структури,
- робота на рівні громади, інформаційні ресурси.

У США функціонує «Система готовності до сім'ї», яка являє собою мережу агентств, програм, постачальників послуг та окремих зацікавлених сторін. Взаємодія між ними сприяє підвищенню бойової готовності сімей, покращенню якості життя військовослужбовців та членів їх сімей. Система «Family Readiness System підтримує кожного військовослужбовця та члена його сім'ї, незалежно від статусу чи місцезнаходження, особисто, по телефону чи онлайн. Система сімейної готовності складається з численних організацій, які надають широкий спектр послуг; деякі з них входять до складу Міністерства оборони, низка інших організацій функціонує на державному чи місцевому рівнях. Основна частина послуг надається за програмами Army Community Service Programs» [16].

Програми Military Community Service (About ACS) надають такі послуги: підтримка мобілізації та розгортання; підтримка переселення; управління особистими фінансами; послуги з навчання та працевлаштування для подружжя; виховання питань сімейного життя; кризова допомога сім'ї; послуги із запобігання домашньому насильству та реагування на нього; послуги із запобігання жорсткому поведінню з дітьми та реагування на нього; підтримка молодих батьків; підтримка сімей з особливими потребами; немедичні індивідуальні та сімейні консультації; допомога та підтримка під час повернення до цивільного життя; інформація та маршрут за запитом. Кожна програма стандартизована, усуває дублювання надання послуг і вимірює ефективність обслуговування. Послуги надаються за направленнями в рамках програм ACS у військових центрах і центрах підтримки сім'ї, розташованих на військових базах, у складі резервних компонентів, у місцевих громадах, а також телефоном або онлайн, якщо це необхідно (Департамент Сполучених Штатів). Ми хотіли б більш детально зупинитися на двох програмах: Програма захисту сім'ї армії США (FAP) і Допомога при мобілізації (Програма захисту сім'ї).

Програма захисту сім'ї армії США допомагає солдатам та їхнім сім'ям розпізнати та подолати унікальні виклики військового способу життя. Послуги

в рамках програми включають семінари, практикуми, консультації та інтервенції, спрямовані на зміцнення військової сім'ї, підвищення стабільності стосунків і покращення якості сімейного життя. Програма також зосереджена на допомозі військовослужбовцям та їхнім сім'ям у подоланні складних проблем домашнього насильства та жорстокого поводження з дітьми (профілактика, освіта, розслідування, втручання та лікування). У програмі захисту сім'ї існують додаткові програми, орієнтовані на конкретні потреби. Нижче наведено деякі з них.

Програма військових консультантів із сімейного життя (MFLC) – це програма, призначена для надання анонімної та конфіденційної підтримки солдатам та їхнім сім'ям, особливо військовослужбовцям, які повертаються зі служби. Програма залучає ліцензованих лікарів зі ступенем магістра та принаймні п'ятирічним досвідом роботи в соціальних службах, консультуванні або суміжних клінічних дисциплінах.

Програма підтримки новоспечених батьків (NPSP) допомагає створити міцні, здорові військові сім'ї для солдатів і членів сім'ї, які очікують або мають дітей віком до 3 років. Використовуючи різноманітні служби підтримки, заняття та відвідування додому, молодих батьків навчають, як справлятися з повсякденними вимогами виховання, а також зі стресом, ізоляцією та возз'єднанням сім'ї після розгортання.

Програма захисту потерпілих (VAP): надає комплексну підтримку жертвам домашнього насильства, включаючи втручання в кризові ситуації, планування безпеки та допомогу в отриманні медичної допомоги у разі травм, юридичну освіту з прав, направлення до військових і цивільних притулків та інші ресурси. Служби захисту потерпілих доступні 24 години на добу, 7 днів на тиждень.

Програма тимчасової компенсації (TC) для утриманців, які постраждали від насильства. Програма була розроблена Конгресом для утриманців військовослужбовців, які зазнали насильства (Family Advocacy Program). За цією програмою законом передбачені тимчасові виплати на 12-36 місяців сім'ям, в яких військовослужбовця розлучено в адміністративному або судовому порядку через насильство над утриманцями [20].

Мобілізаційна допомога складається з наступних компонентів: план

допомоги сім'ї, готовність до мобілізації/розгортання, групи готовності сім'ї, віртуальні групи готовності сім'ї, навчальні матеріали для розгортання. Зокрема, це: переддислокаційна підготовка, особливості взаємодії з дітьми під час дислокації, тренінги для керівників груп сімейної готовності та для заступників командирів тощо.

Армійська громадська служба та всі члени родини активних і резервних компонентів програми надають підтримку протягом усього циклу розгортання, пропонуючи відповідні програми та ресурси на кожному етапі. Протягом усього циклу розгортання персонал сімейних програм виявляє проблеми та приділяє підвищену увагу членам сімей військових і цивільним особам, які переживають високий рівень стресу або інші проблеми, що потребують спеціальної допомоги чи підтримки.

Центр допомоги солдатам і сім'ям (Сім'я армії США) – універсальний центр допомоги, який зазвичай діє на військових базах. Послуги, що надаються в центрах SFAC: інформаційно-довідкова допомога; послуги військового персоналу (допомога з військовою документацією та інформацією, ідентифікаційними картками та документообігом, якщо це можливо); допомога з освітніми планами, підтвердження пільг, освітня підтримка для членів сім'ї та інша інформація, яка допоможе підвищити кар'єру; допомога в перехідний період (перехід з військової служби на цивільну); фінансовий консалтинг (управління кредитами, розробка бюджету); надзвичайна фінансова допомога у вигляді позик або грантів, а також фінансова допомога на отримання вищої освіти дітей-утриманців. Центр також надає членам родини інформацію про залежності та рекомендує спеціалістів; координує юридичні та душпастирські послуги; допомагає знайти кошти для проживання членів сім'ї; полегшує доступ до всіх дитячих, молодіжних і шкільних програм, включаючи спортивні та сімейні заклади догляду за дітьми; здійснює координацію взаємодії з армією, Національною гвардією, органами державної влади та місцевого самоврядування.

Відповідно до інформації, отриманої під час інтерв'ю з дружиною ветерана армії США, послуги в SFAC (Soldies & Family Assistance Center) надаються за ідентифікаційними картками як військовослужбовцям, які знаходяться на дійсній службі, так і ветеранам. Якщо ветеран або

військовослужбовець перебуває за містом, цією карткою може скористатися його дружина. Іноді на базі є два SFAC: один для військовослужбовців, які знаходяться на дійсній службі, і один WTU для поранених військовослужбовців [22].

Розглянемо систему роботи з членами сімей військовослужбовців на рівні військової частини армії США (U. S. Army). Така система передбачає функціонування двох основних ланок: Family Readiness Support Assistant (FRSA) (Департамент США) і Family Readiness Group (FRG) (Enroth, Forbes, & McFall).

Помічник із підтримки готовності сім'ї – це цивільна посада в армії, яка підпорядковується командирі батальйону, а групи підтримки готовності сім'ї – це спільнота подружжя військових на рівні роти, яку на волонтерській основі координує один із подружжя тієї ж роти. Історія Family Readiness Support Assistant Programs почалася в 2003 році і стала актуальною, коли виникла потреба в подальшому вирішенні питання готовності сімей під час швидкого розгортання через зменшення кількості безкоштовних волонтерів. Підтримка, яку надає Структура сімейної готовності військовослужбовцям і членам сімей, відображається в успіху місії підрозділу, оскільки така підтримка забезпечує належну підтримку та плавний перехід протягом усього циклу розгортання з наголосом на збільшенні підтримки під час розгортання та реінтеграції. Тож розглянемо кожен з цих позицій окремо.

Помічник із підтримки готовності сімей (FRSA) є сполучною ланкою між командиром підрозділу, родинами підрозділу та спільними ресурсами, доступними для військовослужбовців та їхніх сімей. Місія FRSA полягає в координації та підтримці груп підготовки сімей та їхніх лідерів. Належним чином координуючи діяльність груп готовності сімей, розгорнуті військовослужбовці можуть певною мірою зосередитися на місії, знаючи, що благополуччя їхніх сімей підтримується належним чином. Місія FRSA полягає в тому, щоб групи підготовки сімей підтримували стабільність і безперервність, оскільки лідери груп і волонтери можуть змінюватися. FRSA забезпечує адміністративну та матеріально-технічну підтримку командира, заступника командира та керівників груп готовності сімей. При цьому асистент супроводу працює під загальним керівництвом начальника або заступника, який узгоджує

робочі завдання з керівниками групи сімейної готовності. FRSA підтримує координацію груп готовності сімей у підрозділі та інформує командира про стан програми, проблеми, що викликають занепокоєння, та послуги, доступні для військовослужбовців та їхніх родин. У межах функціональної структури FRSA постійно взаємодіє з військовими службами та іншими державними або регіональними агенціями для моніторингу останніх змін у програмах сімейної готовності для всіх компонентів та інформує про них групи сімейної готовності та командування підрозділів.

Групи сімейної готовності (FRG) – це структура, організована командуванням підрозділу, до складу якої входять усі військовослужбовці (одружені та неодружені), цивільні особи, волонтери та їхні сім'ї, які разом забезпечують взаємну підтримку, допомогу та спілкування між членами сім'ї, командною лінією та громадськими ресурсами. центри. Хоча всі ці особи автоматично визнаються членами Family Readiness Group, участь є добровільною. Оскільки FRSA надає адміністративну підтримку керівникам груп готовності сімей, це дозволяє їм зосередитися на роботі з військовослужбовцями та їхніми родинами, особливо в періоди розгортання. Група сімейної готовності відіграє важливу роль у допомозі командирів підрозділу у забезпеченні військової та особистої готовності до розгортання та підвищенні готовності сімей для солдатів і сімей. Функції групи сімейної готовності такі:

- проводить заходи, що посилюють обмін інформацією між командуванням та родинами;
- здійснює зворотний зв'язок з командуванням щодо стану сімей підрозділу;
- розповсюджує отриману від командування інформацію серед сімей;
- виступає продовжувачем роботи підрозділу щодо надання офіційної, достовірної інформації про підрозділ;
- здійснює взаємопідтримку між командою та членами групи готовності сім'ї;
- виступає за ефективне використання наявних ресурсів громади; допомагає сім'ям вирішити проблеми на найнижчому рівні.

Види та масштаби діяльності FRG залежать від ряду факторів, зокрема: командного бюджету діяльності FRG; зацікавленість і уважність командира; визначення потреб військовослужбовців, цивільних працівників та членів їх сімей; кількість членів FRG; час, енергія і творчість членів FRG; склад FRG (враховується питома вага неодружених військовослужбовців, вислуга років, тривалість шлюбу, кількість сімей з малолітніми дітьми, графік підготовки та дислокації частини). Група сімейної готовності функціонує на рівні кожної компанії і складається з керівника групи (FRG-лідер) і волонтерів.

Під час глибинних інтерв'ю з військовослужбовцями США респонденти звертали увагу на активну діяльність груп сімейної готовності та керівника групи свого підрозділу. Зазначається, що на лідера FRG покладено організацію зв'язку між дружинами військової роти, підтримку онлайн-зв'язку і, якщо це фізично можливо, організацію щомісячних зустрічей. Наприклад, опитані родини офіцерського підрозділу переважно живуть досить далеко одна від одної, тому основна взаємодія між жінками відбувається в онлайн-форматі; зустрічаються особисто ті дружини, які живуть поруч. Як зазначила в розгорнутому інтерв'ю дружина ветерана США, сімейне свято організовується раз на квартал на рівні батальйону, де служив її чоловік. У цей день максимальна кількість особового складу підрозділу не працює, а вирушає на спільне свято (це може бути пікнік або розважальна програма для всієї родини). Фінансування таких відпусток здійснюється за рахунок коштів бюджету батальйону (бюджету Міноборони). Як зазначили в інтерв'ю всі респонденти зі США, якщо у членів сім'ї компанії виникають проблеми, вони повідомляють про них керівнику ФРН, а вона також інформує FRGA. Потім, якщо проблему можна вирішити на рівні батальйону, FRGA допомагає це зробити, залучаючи інші підрозділи батальйону. За словами ветерана армії США, крім посади FRGA, в батальйоні є військовий психолог і посада військового капелана. Завдання військового психолога та капелана – забезпечення психічного здоров'я особового складу. Час від часу капелани організовують обіди для співробітників і, окрім задоволення духовних потреб, залучаються до вирішення соціальних та сімейних питань. Також капелани організовують екскурсійні поїздки для сімей військових (в середньому 10 пар). Це поїздки, під час яких відбувається спілкування в тому числі про сімейні цінності

(ненав'язливо і принагідно). За словами дружини ветерана, така поїздка дозволяє відпочити, ближче познайомитися з іншими парами, поспілкуватися з капеланом і, безсумнівно, корисна для подружніх стосунків. Такі поїздки та обіди фінансуються з бюджету батальйону.

В армії США сімейні програми підтримуються онлайн-ресурсами. Зупинимося на деяких із них.

Система Virtual Family Readiness Group (vFRG). Це одна з найпоширеніших форм спілкування та навчання для сімей військових. Віртуальна команда Army Family Readiness надає портал для різноманітних посилань, подання інформації та способів спілкування з розгорнутими членами родини. Командири вимагають використання сайту vFRG у роботі підрозділу, здійснюють нагляд за сайтом, погоджують розміщену на сайті інформацію та призначають системного адміністратора для технічної підтримки сайту. Система vFRG містить всю доступну загальнонаціональну інформацію для членів родини.

Портал MyArmyLifeToo є основним «шлюзом» до ресурсів, інформації та послуг для всіх членів родини військових; містить посилання на ресурси, які надають послуги з управління грошима, школи та освіти, працевлаштування та сімейні послуги.

Military One Source – це портал Міністерства оборони США, який працює цілодобово, без вихідних і 365 днів на рік. Надає безкоштовну конфіденційну консультаційну підтримку спеціалістів.

Military Homefront – це офіційний портал Міністерства оборони, який надає точну, актуальну та надійну інформацію про якість життя військовослужбовців та їхніх сімей, командирів і постачальників послуг.

Серед інших слід відзначити інтернет-ресурси, спрямовані на навчання дітей та молоді, опіку над дітьми та працевлаштування подружжя, благодійну підтримку, ресурси для спілкування з військовослужбовцями, які перебувають у госпіталі; окремі програми для різних родів і родів військ.

Освітні онлайн-ресурси також є частиною системи підтримки сімей військових у Сполучених Штатах. Управління військового видавництва публікує офіційні рекомендації для різноманітних сімейних програм, які можна завантажити з веб-сайту Управління. Навчальні ресурси для персоналу

програми мобілізації та розгортання доступні в Інтернеті та на компакт-диску. Для підтримки циклу розгортання було розроблено серію посібників з операції READY для різних аудиторій: «Діти та розгортання», «Військові та сім'я під час розгортання», «Посібник з возз'єднання та реінтеграції», «Посібник із центрів допомоги сім'ям військових» тощо [2].

1.2.2. Канадський досвід соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями

У 1991 році Міністерство національної оборони та Збройні сили Канади визначили та узаконили свої основні соціальні та моральні зобов'язання перед сім'ями військових, створивши першу офіційну систему підтримки сім'ї військових, яка фінансується державою та координується на національному рівні. Програма Military Family Services є основою сучасного сімейно-орієнтованого підходу до надання послуг. Він складається з мережі програм і послуг, які надаються як централізовано, так і через центри ресурсних ресурсів для сім'ї військових по всій країні, а також послуг для членів збройних сил Канади в Сполучених Штатах, Європі та за кордоном. Сім'ї військових включають усіх членів Збройних Сил Канади (як діючих, так і резервістів), їхніх батьків, подружжя, дітей та родичів. До цієї категорії також відносяться цивільні працівники Міноборони під час їх служби у військових частинах, їх батьки, подружжя, діти та родичі та члени сімей загиблих.

Від імені Міністерства національної оборони та Збройних сил Канади сімейну політику військових реалізує Служба військової сім'ї, яка є підрозділом Служби моралі та соціального забезпечення Збройних сил Канади. Військова сімейна служба розробляє політику та стандарти, інвестує фінансові ресурси, пропонує професійне керівництво та надає інструменти вимірювання ефективності для заохочення та підтримки довіри, актуальності та підзвітності програм. Military Family Services керує трьома різними програмами: Office of Children's Education, Military Family Services Program і Quality of Life Initiatives.

Управління освіти дітей керує програмами компенсації, пільг і пільг, а також контролює освітні програми, які пропонуються в школах-інтернатах Міністерства національної оборони за кордоном. Також служби управління забезпечують підтримку дітей військових при переїзді з області в область або за кордон і назад.

Програма військового сімейного обслуговування полегшує членам громади доступ до послуг і програм, які сприяють добробуту сімей військових.

Програма покращення якості життя стосується забезпечення сімей військовослужбовців житлом.

Зупинимося докладніше на Програмі обслуговування сімей військовослужбовців. Реалізація програми розділена на три блоки:

- інформування та навчання;
- підтримка та послуги;
- допомога та втручання.

Інформування та навчання включає: первинний інструктаж; навчальні програми (батьківство; психонавчання; програми, пов'язані з розгортанням, програми фінансового навчання тощо); особистісний розвиток. Послуги допомоги та підтримки: підтримка розгортання; підтримка Програми ветеранської сім'ї; служби зайнятості; навчальний супровід; інтеграція в громаду; заходи для дітей та молоді; направлення до структур охорони здоров'я; виховна робота; оцінка потреб сім'ї; щоденний догляд за дитиною; послуги, пов'язані з переїздом в іншу провінцію. Втручання: консультування (психосоціальне, працевлаштування тощо); догляд за дитиною в разі непередбачених обставин; кризова підтримка [30].

Реалізацію програми підтримки сім'ї забезпечують такі структури та служби: Directorate of Military Family Services, багатопрофільні військово-сімейні ресурсні центри (Military Family Resource Centers), сімейна інформаційна лінія, онлайн-ресурс FamilyForce.ca, National Military Family Council.

FamilyForce.ca – це веб-портал, який з'єднує сім'ї військовослужбовців із найближчими до них ресурсними центрами для сімейних військових і надає всю необхідну їм інформацію.

Сімейна інформаційна лінія підтримує сім'ї військових, коли вони знаходяться далеко від близьких у зв'язку з розгортанням, розгортанням або навчанням. Професійні консультанти пропонують конфіденційні двомовні послуги 24 години на добу, 365 днів на рік по телефону або електронною поштою.

Окремим напрямком, який заслуговує на увагу, є MyVoice. Це закрита

група у Facebook, відкрита лише для канадської військової спільноти. MyVoice – це місце для спілкування членів сім'ї військових із фахівцями військової сімейної служби (MBC). Група створена для інформування членів родини про ресурси та послуги, а також для отримання відгуків від користувачів Military Family Service.

Багатофункціональні військові сімейні ресурсні центри – це некомерційні організації, які працюють у співпраці з військовими сімейними службами, місцевим командуванням і партнерами з громади для надання основних послуг, координованих військовими сімейними службами. Вони знаходяться в Канаді, Європі та США. На території Канади діють 32 центри, розташовані на військових базах і входять до складу армійських груп і частин.

Окремо зупинимося на діяльності сімейно-ресурсних центрів військових, які є основними надавачами послуг у військових громадах. Сім'ї військовослужбовців Збройних сил Канади, особливо подружжя, заохочуються брати участь у всіх аспектах діяльності центру, від планування програми та надання послуг до організаційного управління та керівництва. Кожним центром керує вибрана рада директорів, яка працює у партнерстві з місцевою командою. Кожна рада складається щонайменше з 51% членів сімей військових, які проживають у військовій громаді, де діє центр. Відповідає за прийняття стратегічних рішень, здійснює фінансову та юридичну звітність, а також є роботодавцем Ресурсного центру сім'ї військових.

Серед основних напрямів діяльності центрів – інформаційна, інформаційно-просвітницька робота для новостворених та новоприбулих сімей, програми збагачення сімейного життя, консультування та підтримка в кризових ситуаціях. Послуги надає офіційний персонал центру за підтримки волонтерів.

Одним із цікавих видів діяльності, про які розповідав в інтерв'ю офіцер з Канади, є організація дозвілля чоловіків з дітьми (без матерів). Якщо послуги, необхідні сім'ям канадських збройних сил, уже надаються агентствами в межах громади, ресурсний центр не дублює надання цих послуг. Натомість сім'ї направляють до постачальника цих послуг у громаді.

Протягом періоду розгортання військові сімейні ресурсні центри використовують такі корисні місцеві інструменти, як відеотелеконференції та

семінари, щоб підтримати сім'ї канадських збройних сил і створити групу підтримки. Учасники такої групи підтримують взаємодію в соціальних мережах, а також у спільній діяльності, як-от: спільне дозвілля, зустрічі, заходи для дітей, вирішення поточних проблем тощо. Відповідальний зв'язується з кожною сім'єю військовослужбовців та запрошує членів приєднатися. мережа постійного зв'язку на час дислокації. Якщо сім'я не хоче підтримувати постійне спілкування, її не примушуватимуть, але при необхідності нададуть підтримку.

На рівні військових частин військовий капелан виконує функцію супроводу членів сімей військовослужбовців за даними глибинних інтерв'ю. Для цього він взаємодіє з усіма відділами (фінансовим, юридичним, кадровим, соціальним), відповідаючи за вирішення не лише релігійних, а й соціально-психологічних питань. Зазвичай капелан спілкується з рідними телефоном або зустрічається з ними на військовій частині, за потреби – відвідує родину за місцем проживання. Як зазначили респонденти з Канади, всі члени родини мають номер телефону капелана підрозділу свого чоловіка. Якщо не мають, викликають чергового капелана. На базі бригади капелани чергують цілодобово на гарячій лінії (навіть у Різдвяну ніч). Черговий капелан виконує роль маршрутизатора, надає контакти за запитом. Він також зберігає спеціальні талони на харчування та пальне для членів родини на випадок надзвичайних ситуацій.

Варто зазначити, що в Канаді постійно проводяться ґрунтовні дослідження, спрямовані на підвищення якості послуг, що надаються військовослужбовцям та членам їх сімей [32].

1.2.3. Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями у Великій Британії

Підтримка сімей військовослужбовців британської армії покладається на Службу соціального забезпечення армії. Основним завданням Служби соціального забезпечення є надання професійної всебічної конфіденційної допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей, а також командному складу підрозділів з метою якнайшвидшого досягнення належного рівня працездатності військовослужбовців. Соціальна служба має чотири стовпи: особиста підтримка, підтримка громади, інформаційна підтримка (HIVE) та функціонування спільної житлової служби.

Особиста підтримка. Офіцер відділу соціального забезпечення (UWO) є першим контактним пунктом для запитів від членів родини. Підтримка капелана також відноситься до категорії персональної допомоги. Воно доступне всім членам сімей військовослужбовців. Завжди є єдина адреса електронної пошти у відкритому доступі, за якою запитувач буде негайно узгоджений з капеланом відповідного підрозділу.

Інформаційну підтримку здійснює інформаційна служба NIVE, мережі якої охоплюють території Англії, Уельсу, Шотландії та Північної Ірландії. Інформаційна служба надає інформацію (про переїзд, місцевості, освіту, житло, можливості працевлаштування та навчання, догляд за дітьми та подорожі) через ланцюжок командування громадським службам і відповідає на запити військовослужбовців, їхніх сімей та партнерів, багатодітних сімей і загалом. військова громада. громади, зокрема ветеранів та цивільних працівників Міноборони. Під час розгортання співробітники NIVE тісно співпрацюють з працівниками відділу соціального забезпечення та надають інформацію про те, як сім'ї можуть залишатися на зв'язку. Окрім надсилання інформаційних запитів, з працівниками інформаційної служби можна конфіденційно зв'язатися, якщо виникне потреба в особистій допомозі чи підтримці [55].

Житлова служба надає послуги з пошуку короткострокового житла (Cotswold Services) та допомогу в отриманні цивільного житла (Housing Advisory Service). Cotswold Services, який може вмістити близько 60 сімей, є короткостроковим сімейним житлом. Керівництво центром здійснює колегія з трьох служб. Воно доступне для військовослужбовців усіх звань у всіх родах військ, які можуть перебувати тут між призначеннями, після звільнення зі служби, у разі необхідності сімейної відпустки, вихідних або з будь-якої іншої причини, наприклад, через проблеми з житлом або у зв'язку з екстреною евакуацією з-за кордону. Послуги з постійного цивільного житла надає Консультативна служба з питань житла, координаційний центр Міністерства оборони, який надає обслуговуючому персоналу та їхнім утриманцям інформацію про цивільне житло для тих, хто бажає переїхати в цивільне житло на будь-якому етапі своєї кар'єри, а також для тих, хто переселяється, щоб полегшити перехід до цивільного життя.

Додатковою службою підтримки є Консультативна служба з питань

освіти дітей (SEAS) – служба, яка надає консультації, підтримку та керівництво щодо навчання дітей та молоді, які належать до сімей військовослужбовців усіх видів військ та цивільних працівників Міністерства Оборони, які мають такі права і знаходяться під кордоном [34].

Підтримка громади проявляється у функціонуванні незалежних організацій та ЗСУ. Ми зосередимося на двох незалежних організаціях: Федерації армійських сімей та Асоціації сімей солдатів, моряків і авіаторів.

Федерація сімей військових (AFF) – це незалежна благодійна організація, яка займається роботою з родинами військових. AFF забезпечує важливі зв'язки між сім'ями, військовими та урядом і представляє інтереси сімей військових на всіх рівнях. Федерація допомагає окремим сім'ям, які живуть у військовому містечку або у власному житлі, знайти рішення низки проблем, включаючи доступ до шкіл або розподіл житла. Іноді вони співпрацюють з іншими благодійними організаціями чи фондами, щоб сім'ї отримували найкращу підтримку. AFF також співпрацює з командуванням армії, місцевою владою та постачальниками послуг. Першим контактом часто є координатор місцевої федерації або співробітники головного офісу. У них також є фахівці, які можуть допомогти, коли справа стосується житла, освіти та інших сфер. Якщо військовослужбовці живуть у SFA, вони автоматично отримують безкоштовний щоквартальний журнал від Асоціації «Армія і ти».

Асоціація сімей солдатів, моряків і авіаторів (SSAFA) є найстарішою національною військовою благодійною організацією Великобританії, яка надає підтримку військовослужбовцям, їхнім родинам і ветеранам. SSAFA допомагає спільноті збройних сил різними способами, хоча основна увага зосереджена на наданні безпосередньої підтримки особам, які потребують фізичної чи емоційної підтримки. Додаткову інформаційну підтримку здійснює лінія інформаційної підтримки, яка забезпечує персональну консультаційну підтримку.

Угода про збройні сили. З 2011 року у Британії запроваджено систему підтримки військовослужбовців та ветеранів на рівні громади під назвою Armed Forces Covenant, Ministry of Defense (2019). Угода включає уряд, бізнес, місцеву владу, благодійні організації та громадськість і охоплює такі ключові сфери, як житло, освіта та послуги для дітей, охорона здоров'я та

працевлаштування. Міністерство оборони та Асоціація місцевого самоврядування запропонували інструментарій та базову інфраструктуру для реалізації Угоди. Відтоді як Угода була започаткована, кожна місцева влада на материковій частині Великобританії підписала «угоду про партнерство» зі своїми місцевими збройними силами. Багато місцевих органів влади мають Чемпіона Збройних Сил. Роль «чемпіона» часто полягає в підтвердженні того, що місцева влада виконує свої зобов'язання перед спільнотою збройних сил і що будь-які проблеми можна вирішити.

Для реалізації ініціатив, спрямованих на військову спільноту, в громадах діє державна система грантової підтримки (Armed Forces Covenant: Local Grants, provided by the Covenant Fund). Фонд угод щорічно виділяє 10 мільйонів фунтів стерлінгів на реалізацію місцевих проєктів, які забезпечують реальні потреби військовослужбовців (у тому числі ветеранів) та їхніх родин. Також раз на рік проводиться форум для обміну досвідом та консультацій між представниками Міністерства оборони, Асоціації місцевого самоврядування та представниками місцевих громад для презентації ініціатив, які реалізують місцеві громади [31].

1.3. Порівняльний аналіз механізмів правового регулювання виплат, пов'язаних із ризиком для життя військовослужбовців у розвинутих країнах світу

Забезпечення соціального захисту військовослужбовців за кордоном, особливо в ситуаціях ушкодження здоров'я, здебільшого орієнтоване на тих, хто отримав травми під час виконання бойових завдань або антитерористичних операцій. В Україні, де фонди соціального захисту військових лише формуються, варто вивчити досвід інших країн, де системи виплат у разі травм і смерті функціонують вже давно.

Наприклад, в Іспанії кожен військовослужбовець застрахований державою. У разі смерті військового на службі, його родина отримує 22 750 євро, а при інвалідності – 45 500 євро. Окрім цього, існують виплати на медичні операції, навчання неповнолітніх дітей (3 000 євро) та на похорони (3 500 євро). Якщо військовослужбовець загинув або став інвалідом під час миротворчих місій, страхова компенсація значно більша: 140 тис. євро за смерть і 390 тис. євро за повну інвалідність.

В Італії соціальне забезпечення військових регулюється Кодексом військової системи. Для військовослужбовців, які отримали травми під час міжнародних місій або на полігонах, передбачено страхування, лікування у військових шпиталях, реабілітаційні відпустки, матеріальні компенсації, можливість подальшого проходження служби з обмеженнями, підвищені пенсії та інші виплати. Максимальні страхові виплати в Італії складають до 154 937 євро у випадку загибелі чи інвалідності.

Процедура визначення ступеня інвалідності включає медичну комісію, яка оцінює біологічне ушкодження, моральну шкоду і загальний ступінь інвалідності. Військовослужбовці можуть вибрати один з трьох варіантів після реабілітації: звільнитися і отримувати пенсію по інвалідності, продовжити службу з обмеженнями або отримувати відповідні виплати в разі часткової або повної інвалідності.

Військовослужбовці можуть залишитися на службі і виконувати всі завдання або продовжувати службу з обмеженнями до досягнення пенсійного віку. Виплати додаткових компенсацій визначаються на основі висновків медичної комісії та ступеня комплексної інвалідності, і вони виплачуються після виходу на пенсію.

Наприклад, у Норвегії участь військових у миротворчих операціях за кордоном вважається почесною, і військовослужбовці отримують повагу та підтримку від держави. З 2006 року діє Адміністрація ветеранів збройних сил (FVA), яка з 2009 року стала частиною Норвезької служби з питань ветеранів. Ця служба займається відновленням здоров'я та фізичної форми ветеранів. Міністерство оборони Норвегії разом з Норвезькою асоціацією ветеранів міжнародних організацій надає допомогу пораненим і їхнім сім'ям, включаючи тимчасове працевлаштування на рік. Інші державні органи, такі як Міністерство юстиції, Адміністрація праці та добробуту, а також Державний пенсійний фонд, також забезпечують соціальну підтримку ветеранам.

У Польщі соціальне забезпечення ветеранів організоване як державними інституціями, так і неурядовими організаціями. Серед основних організацій, що займаються справами ветеранів, є Головне управління Товариства комбатантів РП та інші асоціації, які надають моральну

підтримку та організують соціальні заходи. Департамент соціальних справ Міністерства національної оборони РП є основним органом, що займається соціальною адаптацією ветеранів. Виплати ветеранам залежать від ступеня шкоди здоров'ю та включають додаткові компенсації, які перераховуються залежно від базової ставки пенсійного забезпечення.

В Естонії Закон «Про військовий обов'язок» передбачає одноразову допомогу родинам військовослужбовців, які загинули або стали непрацездатними через виконання службових обов'язків. Ця допомога становить суму, еквівалентну заробітній платі загиблого за десять років. Держава також організовує похорони для військовослужбовців, загиблих або померлих у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

В разі загибелі військовослужбовця або його непрацездатності через каліцтво чи хворобу, отриману під час виконання службових обов'язків, держава покриває витрати на поховання і виплачує одноразову допомогу. Розмір цієї допомоги варіюється від 10 до 100 відсотків його зарплати за період від шести місяців до семи років.

Варто зазначити також організацію страхування життя і здоров'я військовослужбовців у США. У країні існує кілька страхових програм, що реалізуються відповідно до законодавства Конгресу. З 1919 року в США функціонували вісім програм страхування: United States Government Life Insurance (USGLI), National Service Life Insurance (NSLI), Veterans' Special Life Insurance (VSLI), Veterans' Reopened Insurance (VRS), Service-Disabled Veterans Insurance (SDVI), Servicemembers' Group Life Insurance (SGLI), Veterans' Mortgage Life Insurance (VMLI), та Veterans' Group Life Insurance (VGLI).

Страхування військовослужбовців у США не є обов'язковим і може бути частково оплачено самими військовими. Деякі страхові компанії надають поліс з максимальним покриттям від 10 до 50 тисяч доларів. Програми страхування для ветеранів включають довічне страхування з виплатами дивідендів після досягнення певного віку або у випадку недієздатності.

В Німеччині солдати, які проходять службу за призовом, підлягають обов'язковому страхуванню від хвороб, втрати працездатності та безробіття,

причому страхові внески повністю покриває держава.

У Франції існує система соціальних гарантій, що включає національні каси соціального забезпечення, членство в яких є обов'язковим.

Для вдосконалення системи страхування в Україні важливо вивчити міжнародний досвід і адаптувати його до українських реалій. Необхідно провести реформування системи Збройних сил України, змінюючи як принципи набору на службу, так і соціально-економічний і правовий захист військовослужбовців. Слід розробити нові закони, які б забезпечили єдину та зрозумілу систему соціального та правового захисту військових, як під час служби, так і після виходу у відставку або запас. На сьогоднішній день нормативно-правові акти не створюють єдиного бачення і узгоджених правил захисту військовослужбовців, що потребує комплексного аналізу і коригування існуючих документів.

Для вдосконалення системи соціального захисту військовослужбовців в Україні, необхідно врахувати всі пропозиції, представлені у наявних проектах і підготовлені експертами, зокрема в сфері страхування, як одного з ключових соціальних гарантій, що надаються державою військовим. Важливими документами в цій області є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [9, с. 190] та Закон «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [10, с. 425].

Рекомендується поступово впроваджувати систему поліваріативного страхування для військовослужбовців. Це дозволить не лише підвищити рівень їх захисту та обслуговування, але й забезпечити можливість вибору різних страхових пакетів та програм. Медичне страхування має стати обов'язковою умовою для контрактної служби, яку надає держава, а вибір страхових компаній повинен бути прозорим та відкритим.

Висновки до першого розділу

У першому розділі було проведено детальне дослідження соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в Україні, що дозволило виявити ключові проблеми та виклики, з якими вони стикаються. В Україні система соціального захисту військових та їх родин потребує комплексного вдосконалення. Хоча існують різноманітні програми та ініціативи, які спрямовані на підтримку військовослужбовців, їх реалізація часто зустрічає труднощі, такі як недостатнє фінансування, брак інформаційних ресурсів та недостатня координація між державними органами.

Важливим аспектом є також підтримка сімей військових, які часто залишаються в тіні. Сім'ї стикаються з численними викликами: емоційними і психологічними навантаженнями, які викликані тривалою відсутністю близьких, фінансовими труднощами та проблемами з адаптацією до змін у житті. Виявлено, що програми соціальної підтримки часто недостатньо адаптовані до специфіки потреб сімей військовослужбовців, що обумовлює необхідність розробки нових, більш ефективних стратегій.

Аналіз міжнародного досвіду соціальної роботи з військовослужбовцями в США, Канаді та Великій Британії дав змогу виділити ключові механізми, які сприяють успішній підтримці військових родин. Наприклад, у США активно функціонують програми психологічної реабілітації, які включають професійні консультації та групи підтримки для ветеранів і їхніх сімей. У Канаді існують фінансові програми, які забезпечують матеріальну допомогу сім'ям військових, що втратили годувальника або потребують термінової підтримки.

Великобританія також має розвинену систему, де державні та недержавні організації спільно працюють над питаннями інтеграції військовослужбовців у цивільне життя. Такі ініціативи, як спеціалізовані центри підтримки, програми зайнятості та навчання, суттєво полегшують адаптацію військових і їхніх родин до нових умов.

Крім того, в дослідженні було наведено таблицю, що ілюструє вплив тривалості сну на боєздатність військовослужбовців. Дані свідчать про критичну важливість достатнього сну для підтримання бойових здібностей.

Наприклад, військові, які сплять менше ніж 3 години на ніч, здатні зберігати лише 91% боєздатності до дев'яти днів. У той час, як при 1.5 годині сну, вже через шість днів їхня боєздатність знижується до 50%. Ці показники підкреслюють, що належна організація відпочинку та сну є важливими для підтримки ефективності військовослужбовців у бойових умовах. Врахування цих аспектів у соціальній роботі та психологічній підтримці може суттєво вплинути на загальний стан і продуктивність військових, підкреслюючи важливість комплексного підходу до їхнього добробуту.

При цьому на психічну готовність і витривалість воїна позитивно впливають кілька ключових факторів, які ілюструються на рисунку 1.1. Добровільна участь у війні, а також віра в справедливість справи, за яку бореться воїн, формують міцну мотивацію та психологічну стійкість. Висока самооцінка та інтелект також сприяють більш ефективному прийняттю рішень у стресових ситуаціях. Сталість бойових навичок і інтегрованість у підрозділ забезпечують злагодженість та підтримку серед військових, що додатково укріплює моральний дух. Високий моральний клімат у підрозділі, разом із релігійністю, може стати потужним джерелом внутрішньої сили, що сприяє здатності військових справлятися з психологічними навантаженнями під час виконання бойових завдань.

Таким чином, висновки першого розділу підкреслюють важливість запровадження кращих міжнародних практик у сфері соціальної роботи з військовослужбовцями в Україні. Це дозволить не лише покращити умови життя військових та їхніх сімей, але й зміцнити соціальну стабільність у суспільстві, забезпечуючи підтримку тим, хто віддав свою службу заради країни. Для досягнення цих цілей необхідно активно залучати різні зацікавлені сторони, розвивати нові програми та ініціативи, а також підвищувати рівень обізнаності про існуючі можливості серед військовослужбовців і їхніх сімей.

Розділ 2. ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ- УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

2.1. Аналіз основних проблем особового складу Збройних Сил України, які брали участь у бойових діях

Вивчення проблем та надання відповідної висококваліфікованої допомоги є особливо важливим для реалізації системи комплексної реабілітації учасників бойових дій на сході України. Основну увагу науковці зосередили на вивченні побутових, соціальних, медичних та професійних проблем. Проте шляхи їх вирішення в більшості випадків залишаються невизначеними.

У нашому розумінні моніторинг – це систематична процедура, спрямована на відстеження певного стану об'єкта, а також на чітке визначення всіх (позитивних і негативних) факторів, що впливають на досліджуваний об'єкт. Тобто моніторинг ми вважаємо ефективним науковим методом, який необхідно використовувати для дослідження конкретного об'єкта; у нашому конкретному випадку йдеться про вивчення проблем військовослужбовців, які беруть участь у бойових діях [23, с. 41].

З метою вивчення основних проблем особового складу Збройних Сил України, який брав участь у бойових діях, нами було проведено кількісне та якісне діагностичне дослідження, спрямоване на окремі аспекти.

По-перше, об'єктом моніторингового дослідження стали 437 військовослужбовців, які брали участь у бойових діях.

По-друге, основною базою експериментальної роботи на констатуючому етапі експериментального дослідження були Хмельницький обласний центр соціально-психологічної допомоги, Хмельницький обласний госпіталь 297 ветеранів війни, Хмельницький обласний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, Військово-медичний клінічний центр Центрального регіону (м. Вінниця), Комунальний заклад «Івано-Франківський обласний госпіталь ветеранів війни», Хмельницька обласна психіатрична лікарня 1, військова частина А 3808.

По-третє, з практичної сторони дослідження передбачалося вивчити такі питання: розуміння проблем під час проходження військової служби в

зоні бойових дій та після повернення; коло проблем, пов'язаних із побутом, працевлаштуванням, професійною освітою тощо.

Вважаємо, що за допомогою опитування ми зможемо спрогнозувати відтворення реальної ситуації з цього питання, оскільки охоплені респонденти – представники заходу, півдня та північного сходу України.

На початку моніторингового дослідження ми з'ясували статус військовослужбовців, які поділилися на військовозобов'язаних – 37,5%, демобілізованих – 19,9%. Із 437 військовослужбовців 92,2% опитаних є учасниками бойових дій. Перш за все, нас цікавило, з якими проблемами стикаються військовослужбовці під час проходження військової служби в зоні бойових дій?

Кожен із військовослужбовців, які беруть участь у бойових діях, назвав по 2-3 проблеми. Аналіз даних показує, що більшість респондентів (86,7%) на перше місце ставлять «надто тривале перебування в зоні бойових дій – більше року». Це пов'язано з тим, що через неукомплектованість Збройних Сил є фізичне та психічне перевантаження військовослужбовців, адже замість чотирьох-п'яти місяців бійці змушені перебувати на передовій до одного року. З цього приводу наведемо аргументи представника Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини із захисту прав військовослужбовців С. Стеценко, який зазначає, що в країнах, якими ми керуємося, якщо мова йде про Стандартів НАТО, проведено численні дослідження стану бійців, які виконували бойові завдання. У цих країнах прийняті відповідні стандарти, а саме, військовослужбовець не може перебувати в зоні бойових дій, де є загроза його життю, більше 75 днів, тому що тоді виникають такі наслідки для психіки, які важко сприйняти. подолати пізніше.

У нас немає таких стандартів. Нам не відомі наукові дослідження з цього приводу, ми не встановили єдиних норм і вважаємо, що 8 місяців перебування в зоні бойових дій, де є загроза життю солдата, є нормальним явищем.

Друге місце посіли військовослужбовці як «відсутність належних побутових умов у місцях дислокації» – 67,3%. Тобто з'ясовано, що військовослужбовці або проживають у наметах у пунктах постійної дислокації, або частково винаймають житло у місцевого населення за власні

кошти. Так, С. Стеценко стурбований тим, що «...деякі військові частини, окремі бригади, сформовані в 2014 році, ще не мають умов для нормальної життєдіяльності в пунктах постійної дислокації».

Так, моніторингові візити до об'єднаних частин, які дислокуються на території Сумської області в містах Конотоп, Шостка та Воронеж, свідчать про те, що, незважаючи на численні публічні обіцянки щодо будівництва військових містечок, наразі зроблено дуже мало, навіть те, що будівництво казарм було заплановано, не реалізовано. Згідно з планом Міноборони, ці роботи мають бути завершені до 30 травня 2017 року, а моніторинговий візит показав, що цього не сталося.

Представник Уповноваженого Верховної Ради з прав людини з питань захисту прав військовослужбовців наводить те, що військовослужбовцю за контрактом рядового, сержантського складу не компенсуються витрати, пов'язані з наймом житла. Кошти, зароблені військовослужбовцем, не повинні використовуватися на забезпечення його службової діяльності, оскільки вони належать його сім'ї. Коли військовослужбовець змушений витратити гроші на себе, щоб забезпечити елементарні умови проживання військовослужбовця, це, природно, створює проблеми для їхніх сімей. Більшість опитаних нами військовослужбовців (52,9%) назвали ще одну проблему під час проходження військової служби в зоні бойових дій – це «нестача медикаментів, військової техніки (якісних бронезилетів, тепловізорів) тощо». Попри те, що Міністерство оборони повідомляє, що армія готова до зими, фактично військові частини на південних рубежах досі дислокуються добровольцями.

Щодня надходять заяви від бійців-прикордонників та родичів бійців, а також скарги на те, що деякі високопосадовці, наприклад, продають боєприпаси» – 21,5% та «відсутність належних умов для реабілітації» – 15,6%. Через отримані бойові психічні травми, відсутність належних умов для фізичної та психічної реабілітації військовослужбовців накопичуються проблеми у стосунках як у військових колективах, так і між ними. тих, хто вже вийшов на пенсію, зокрема, 16,2% респондентів вказали на розлучення.

Командири підрозділів, які знаходяться як у зоні бойових дій, так і в місцях постійної дислокації неодноразово відзначали величезну кількість

розлучень, коли дружини розлучаються через фактичну відсутність чоловіка вдома рік-два. І гроші, які отримує солдат, цього не компенсують.

У нашому дослідженні 22,2% військовослужбовців відзначили зростання захворюваності через неналежні побутові умови. За даними моніторингу представника Уповноваженого С. Стеценко, в одній із військових частин, розташованих у Сумській області, зростає кількість звернень до лікарів інфекціоністів із загостренням хронічних захворювань. Щомісяця через неналежні побутові умови хворіє половина особового складу військової частини. Враховуючи те, що після повернення із зони бойових дій проблем у військовослужбовців не меншає, а навпаки, збільшується, ми спробували визначити, з якими проблемами вони стикаються після повернення додому.

Уявімо найпоширеніші відповіді респондентів:

- «аптека відмовляє учаснику бойових дій у безкоштовних ліках» – 11,2%;
- «відмова сім'ям військовослужбовців, учасників бойових дій в отриманні комунальних пільг» – 11,7%;
- «часті сварки в сім'ях» – 48,3%;
- «неможливість повернутися на попереднє місце роботи» – 13,1%;
- «зловживання алкоголем» – 45,3%;
- «відчуття самотності, непотрібності» – 21,3%;
- «проблеми зі здоров'ям – головні болі, проблеми зі шлунком» – 71,4%;
- «безсоння, кошмари» – 78,1%;
- «почуття безнадії щодо майбутнього» – 32,3%.

Ми відразу спробували розповісти військовослужбовцям про проблеми, з якими вони зіткнулися після повернення додому. Так, безоплатні ліки, які включені до Національного переліку основних лікарських засобів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2009 року № 333, можна отримати лише за рецептом та пред'явленням посвідчення ветерана. Щодо комунальних пільг, то військовослужбовцям, які беруть участь у бойових діях, надається 75% знижка на оплату газу, електроенергії, опалення, квартплати та інших комунальних послуг. При цьому пільги

надаються лише в розмірі, що не перевищує граничних розмірів соціальних нормативів користування житлово-комунальними послугами.

Як бачимо, коло проблем, з якими стикаються військовослужбовці після повернення додому, збільшується. Як правило, вони пов'язані з емоційно-поведінковими реакціями бійців після повернення додому, небажанням адаптуватися до умов мирного життя.

Військовослужбовці не можуть вирішити ці проблеми самостійно, їм потрібна допомога спеціально підготовлених спеціалістів – соціальних працівників, психологів, психотерапевтів та інших представників мультидисциплінарної команди. Хоча, як зазначає Т. Майстренко, «багато сімей, як і самі військовослужбовці, також відзначають позитивні зміни в тих, хто повернувся додому. Йдеться про нову особистісну зрілість; більше цінується сім'я та час, проведений з сім'єю, почуття з'являється впевненість у собі та своїй родині, військовослужбовці розуміють своє покликання та вірять у свою справу та власні сили».

Далі було проведено дослідження десяти дружин українських військовослужбовців методом глибинного напівструктурованого інтерв'ю. Вибірку робили методом сніжної кулі: кожен учасник дослідження надавав інформацію про дружин своїх знайомих українських військових. Критерії відбору учасників:

1) на момент інтерв'ю жінка мала бути одружена з військовослужбовцем, учасником російсько-української війни;

2) її чоловік мав бути на фронті більше 5 місяців і продовжувати виконувати військовий обов'язок на момент співбесіди.

Усі учасники дослідження перебували у шлюбі з військовослужбовцями (мінімальний термін – 3 роки, максимальний – 26 років).

Середній вік учасників – 34 роки (мінімальний вік – 26, максимальний – 46).

Сім учасників мали вищу освіту (п'ять магістрів та два бакалаври), 3 учасники – професійно-технічну.

У восьми учасників дослідження були діти.

П'ятеро учасниць працювали, двоє перебували у декретній відпустці,

одна працювала волонтером, двоє були тимчасово безробітними.

Усі учасники дослідження повідомили про задовільний матеріальний стан своїх сімей. Чоловіки всіх учасниць були на фронті понад 8 місяців.

Усім учасникам було забезпечено конфіденційність участі в дослідженні; використовувалося формальне позначення «Учасник №».

Середня тривалість інтерв'ю становила 39 хвилин (мінімальна тривалість – 25, максимальна – 55). Вісім інтерв'ю було проведено віч-на-віч; місце проведення інтерв'ю пропонували самі учасники дослідження (наприклад, це робоче місце, квартира респондента, кав'ярня, волонтерський штаб тощо, основним критерієм відбору була комфортність середовища для учасників дослідження); два інтерв'ю проведено за допомогою платформи ZOOM.

Емпіричний матеріал збирався з серпня по жовтень 2024 р. У таблиці 2.1 наведено демографічні та соціальні характеристики учасників дослідження: вік, освіта, наявність роботи, кількість років шлюбу, тривалість перебування чоловіка на фронті, відомості про дітей.

Дружини українських військовослужбовців наголосили на важливості для них соціальної підтримки, спрямованої на вирішення проблеми. Учасниці дослідження повідомили, що отримують моральну, емоційну та інформаційну підтримку від рідних та друзів.

Учасниці дослідження, які мають дітей, підкреслювали, що саме наявність дітей, потреба піклуватися про них, а також взаємна підтримка з їхнього боку виявилися найпотужнішим фактором, який допомагає їм справлятися з проблемою повсякденного життя під час війни:

«Дитина допомагає, тому що вона доросла [донька, 7 років], і потрібно бути в нормальному моральному стані, щоб дитина не бачила того суму і депресії, яка може бути від мене. Тому ми допомагаємо один одному» (учасник №1, 29 років);

«Мій син допомагає мені подолати переживання, але я, наприклад, намагаюся не плакати з ним, тому що він все розуміє. Без нього мені було б набагато важче. Коли його немає, він у бабусі, а Я одна, тому мені важко залишатися одною» (учасник №2, 29 років);

**Характеристика учасниць дослідження дружин українських
військовослужбовців**

Учасниці	Вік	Освіта	Робота	Кількість років у шлюбі	Термін перебування чоловіка на фронті	Діти
Учасниця №1	29	Вища (магістр)	Працює	9	10 міс.	Дочка, 7 років
Учасниця №2	29	Вища (магістр)	Працює	6	10 міс.	Син, 5 років
Учасниця №3	46	Професійно-технічна	Не працює, перебуває у декретній відпустці	4	Понад 1 рік	Син, 11 років; дочка, 1,5 року
Учасниця №4	32	Вища (магістр)	Працює	7	11 міс.	Син, 6 років
Учасниця №5	32	Вища (бакалавр)	Не працює, волонтер	3	8 міс.	Немає
Учасниця №6	38	Вища (бакалавр)	Не працює	11	Понад 1 рік	Дочка, 8 років
Учасниця №7	45	Професійно-технічна	Працює	26	1 рік	Син, 25 років
Учасниця №8	40	Вища (магістр)	Не працює	17	10 міс.	Син, 15 років; син, 10 років; дочка, 6 років
Учасниця №9	26	Вища (магістр)	Працює	4	Понад 1 рік	Немає
Учасниця №10	30	Професійно-технічна	Не працює, перебуває у декретній відпустці	7	8 міс.	Дочка, 7 років, син, 6 міс.

«Діти дуже допомагають переносити переживання. Я знаю жінок, які не мають дітей, їм набагато важче. Без дітей однозначно важче» (учасниця №4, 32 роки).

Жінки повідомили про моральну та інформаційну підтримку колег (за винятком тих учасників дослідження, які тимчасово не працюють), але практично не згадали про підтримку сусідів. Щодо «вертикальної» підтримки з боку міської адміністрації, організацій, психологів тощо, то учасниці дослідження відзначили її відсутність. Дві жінки повідомили, що їм

допомагали волонтери, одна жінка отримувала допомогу від психолога, до якого зверталася з приводу психологічних проблем під час російсько-української війни, але ця підтримка була фрагментарною та безсистемною.

Нас цікавила думка дружин українських військовослужбовців щодо важливості соціальної підтримки для них. Відповідаючи на запитання про те, яка підтримка (від дітей, родичів, колег чи громадських організацій) найбільше допомагає впоратися з переживаннями, жінки вказали на значення родини та дітей. Одна жінка, у якої немає дітей, зазначила, що підтримка друзів для неї так само важлива, як і родинна. Інша жінка підкреслила, що для неї критично важлива підтримка друзів, оскільки її родина наразі за кордоном.

Учасниці дослідження повідомили, що одним із найважливіших способів уникнути важких думок і хвилювань про перебування чоловіка на фронті є стратегія «постійної зайнятості» (роботою, дітьми, домом, господарством), яка спрямована на зміну самопочуття людини, емоційний стан. Для багатьох дружин українських військовослужбовців постійна зайнятість стала вимушеною, оскільки після того, як їхні чоловіки пішли на фронт, вони стали приділяти значно більше часу хатній роботі, веденню домашнього господарства та вихованню дітей, який раніше можна було розділити з чоловіком:

«Більше навантажую себе роботою, якимись домашніми справами. Так, я намагаюся не залишати собі вільного часу... Я часто ночами не можу заснути, коли син уже спить і робити нічого, тоді я просто працюю ... Коли я зовсім розсіяна, тривога на деякий час зникає. Але поки не прочитаю новини або не спрацює повітряна тривога ... Те, що раніше було чоловічою роботою, тепер все на мені. Ми одні в цьому місті, а такої допомоги нема в кого попросити... У нас маленький син, і те, що батько повинен був навчити чи пояснити дечому своїх хлопців, я повинна це робити» (учасниця №2, 29 років);

«Я відволікаюся безпосередньо на роботі. Адже коли ти працюєш з дітьми, це добре відволікає (учасниця № 4 працює в дитячому садку). Все, що робив мій чоловік вдома, тепер доводиться робити мені важко не тільки вести господарство, а й їхати кудись без нього» (учасник № 4, 32 роки).

Отже, учасниці дослідження відзначили важливість для них соціальної підтримки. Вони наголошували на більшій важливості соціальної підтримки з боку членів родини (особливо дітей) та близьких друзів. Опитані дружини українських військовослужбовців-учасників бойових дій повідомили про відсутність інституційної соціальної підтримки з боку будь-яких організацій.

2.2. Загальні та специфічні фактори негативного впливу на психіку військовослужбовців під час виконання бойових та навчально-бойових завдань

Загальними факторами впливу на умови бойової діяльності і особистість військовослужбовця є:

- «відомості про супротивника;
- ступінь інформованості особового складу про обстановку і зміст завдань;
- погодні умови, пора року і доби, характер місцевості;
- наслідки бойових дій, наявність бойових або санітарних втрат, досвід подолання негативних психогенних станів, страху і паніки;
- тривалість ведення бойових дій, ступінь фізичної і психологічної виснаженості особового складу;
- сили і засоби, укомплектованість своєї частини;
- стан управління і керівництва (укомплектованість офіцерським складом, наявність бойового досвіду у офіцерів, рівень їх авторитету);
- наявність частин підтримки, взаємодії і забезпечення, результати їх дій;
- рівень злагодженості підрозділів та частин;
- рівень адаптованості та ступінь впливу на особовий склад факторів складної бойової обстановки, небезпеки і невизначеності» [6].

Ці фактори носять різнополюсний характер та можуть впливати на особовий склад у цілому як позитивно так і негативно.

Негативно впливають на боєздатність військовослужбовців:

- непередбачуваність бойових дій та їх тривалість;
- наявність загрози для здоров'я і самого життя;
- дії на ворожій або замінованій території, під вогнем супротивника;
- оточення, загроза полону, жорстокість, брутальність ворога;

- складні погодні умови (холод, спека, опади, туман), складна місцевість (болото, гори, пустеля, тундра);
- депривація сну, виснаженість, наявність поранень, захворювань;
- нестача набоїв, води, ізоляція, відсутність зв'язку з командуванням;
- конфлікти у підрозділі або у родинах військовослужбовців;
- негативне ставлення до війни;
- почуття психічної (фізичної) безпомічності (“комплекс жертви”);
- недостатній рівень соціального захисту військовослужбовців та їх родин.

Разом із тим, на психічну готовність і стійкість воїна позитивно впливають:

- «добровільність участі у війні, переконання у справедливості війни;
- висока самооцінка та інтелект, сталість бойових навичок;
- інтегрованість до підрозділу, високий моральний клімат у підрозділі;
- релігійність» [6].

Специфічні фактори впливу на психіку особистості обумовлені, перш за все, специфікою завдань, які виконуються особовим складом.

Як приклад, можемо розглянути фактори, обумовлені специфічними завданнями професійної діяльності військовослужбовців підрозділів спеціального призначення [7].

Специфічність завдань, кліматичні і ландшафтні умови, обумовлюють перш за все кількісний склад підрозділів та особливості виконання завдань.

Так під час дії у пустелі (тропіках, джунглях), в умовах високої температури повітря для військовослужбовців небезпечними можуть бути сонячні удари, теплові непритомності, судороги і виснаження, теплові стомлення, тепловий набряк кінцівок. Висока температура повітря у тропіках (30оС і більше) у поєднанні з високою вологістю змінює тепловий баланс, що приводить до порушення механізмів терморегуляції, порушення обмінних процесів, гіпоксії, авітамінозу. При підвищенні температури тіла до 39оС настає стомлення потових залоз, при тепловому ударі потовиділення повністю припиняється і температура тіла може досягти небезпечної смертельної величини 43оС [8].

Під час бойових дій у гірській місцевості або в арктичних умовах однією з основних проблем є проблема теплового забезпечення. Сніг, крига, низька температура повітря при сильному вітрі приводять до охолодження або обмороження організму. У розрідженому повітрі високогір'я додається гірська хвороба, яка викликана висотою, швидким темпом підйому і фізичною втомленістю. Її симптоми: гострий головний біль, нудота і різкий біль у грудях. Небезпечними можуть бути травмування кінцівок ніг, колін, хребта та інше [8].

Під час десантування з повітря особовий склад відчуває перепад барометричного тиску, часткове кисневе голодування, пониження температури і загойдування.

Основними причинами нервово-психічної напруженості у цей час є інстинктивний страх (боязливість людини перед висотою і наступним стрімким переміщенням у просторі, хвилювання за правильність відокремлення від літака, за вірність своїх дій і дій товаришів у повітрі, хвилювання за безвідмовність (надійність) роботи парашутної системи, за вірність і безпечність приземлення.

Вплив на особовий склад висококомобільних десантних військ та підрозділів спеціального призначення, що десантується з парашутом, несприятливих факторів призводить до змін функціонування усіх систем організму, причому деякі зміни проявляються більше ніж через добу після приземлення.

Особливість дії зовнішніх умов на парашутиста мають свої особливості, які визначаються типом літака, способом стрибка (з примусовим або ручним розкриттям парашуту, із стабілізацією або без неї), висотою стрибка, часом вільного падіння або стабілізації [9].

На бойових плавців (особовий склад підрозділів спеціального призначення, який виконує завдання під водою або починає там їх виконання) також впливають специфічні небезпечні фізичні і фізіологічні фактори.

До фізичної небезпеки, яка може бути навіть на невеликій глибині (до 30 м) належать:

- ушкодження (розрив) барабанних перетинок, розрив кровоносних судин внаслідок раптового розрідження повітря у масці (гідрокостюмі);

- закупорка кровоносних судин внаслідок виникнення надлишкового тиску у легенях, крововилив у внутрішніх органах;
- переохолодження організму (при тривалому перебуванні у воді при пониженні температури тіла нижче 34оС людина відчуває амнезію (втрату пам'яті), її мова стає незрозумілою; нижче 33оС – виникає апатія і малорухливість; нижче 32оС - заціпеніння; нижче 31оС - можлива зупинка серця) [10];
- виштовхування на поверхню внаслідок надлишкового тиску повітря у гідрокостюмі;
- наявність небезпечних морських тварин.

Фізіологічна небезпека пов'язана в основному з проблемою дихання під водою. До неї належать:

- небезпека задихнутися внаслідок кисневого голодування або отруєння вуглекислим газом, отруєння внаслідок перенасичення організму киснем;
- кесонна хвороба (на середніх глибинах від 30 до 60 м);
- азотне сп'яніння (на глибинах більш 60 м) [10].

Постійне або тривале перебування військовослужбовців розвідувальних підрозділів на очах товаришів у тяжких умовах може привести до посилення “ефекту акваріуму”, який полягає у намаганні військовослужбовця свідомо або несвідомо порушити сталі відносини, позбавитись роздратованості одноманітного оточення.

Також, важливим фактором стресу для воїнів-розвідників є їх “безіменність” неможливість у випадку загибелі бути похованим поряд із рідними і співслужбовцями. Так, розвідникам забороняється брати із собою у розвідку документи, листи, книги і газети, гроші, амулети та ін., підписувати на своєму обмундируванні і спорядженні найменування військової частини або номер польової пошти. В окремих випадках, під час тривалих дій розвідників у тилу супротивника, загиблі підлягають похованню у районі виконання завдання. Місця поховання відмічаються на топографічній карті [11].

Військовослужбовці розвідувальних підрозділів та підрозділів спеціального призначення діють в умовах дефіциту набоїв, їжі, медикаментів,

депривації сну (нестачі часу і зміни часу доби), зміни біологічних ритмів професійної діяльності.

Так, сон у 3 години на добу протягом 9 днів робить небоєздатними 10 % особового складу. Сон 1,5 години на добу дає можливість зберегти боєздатність військовослужбовців лише протягом 6 днів. На початку сьомого дня із строю виходить половина особового складу. При повній відсутності сну на четверту добу 100 % особового складу втрачають боєздатність [12].

Таким чином, специфічні фактори як негативного так і позитивного впливу на особистість воїна, що обумовлені специфікою професійної діяльності разом із загальними факторами впливу потребують обов'язкового врахування для створення моделі системи психологічної підготовки особового складу з'єднання (військової частини), якісного виконання ним завдань за призначенням.

Отже, психологічна підготовка особового складу Збройних Сил України до діяльності в особливих умовах є історично обумовленим і науково обґрунтованим, цілісним за змістом, організованим за методами і формами, цілеспрямованим за впливом видом психологічної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України, процесом виховання, формування і активізації стійких мотивів і психологічних якостей військовослужбовців, психологічної готовності та емоційно-вольової стійкості, необхідних для успішного виконання службово-бойових завдань професійної діяльності у мирний і воєнний час в умовах незвичних, шкідливих або небезпечних для їх життя і здоров'я.

Висновки до другого розділу

У другому розділі було проведено моніторинг факторів успіху та труднощів у процесі реабілітації військовослужбовців, а також здійснено аналіз основних проблем, з якими стикається особовий склад Збройних Сил України, які брали участь у бойових діях. Зокрема, опитування серед військовослужбовців виявило, що 86,7% респондентів відзначили надто тривале перебування в зоні бойових дій як одну з найбільш критичних проблем, що призводить до фізичного та психічного перевантаження. Це підтверджує необхідність перегляду наявних стандартів перебування військових у бойових умовах, оскільки сучасні практики в інших країнах, зокрема в рамках стандартів НАТО, регламентують перебування у таких умовах на 75 днів.

Другою значущою проблемою, з якою зіштовхуються військовослужбовці, є відсутність належних побутових умов у місцях дислокації (67,3%). Аналіз показав, що багато військових живуть у неналежних умовах, що негативно впливає на їхнє моральне і фізичне самопочуття. Моніторингові візити до військових частин в Україні засвідчили, що обіцяні покращення, такі як будівництво військових містечок, не реалізуються у встановлені терміни, що ще більше посилює існуючі проблеми.

У дослідженні також були охарактеризовані учасниці, дружини військовослужбовців, що вказує на їхні соціально-економічні умови та виклики, з якими вони стикаються під час відсутності чоловіків на фронті. Результати опитування вказують на значні психологічні навантаження, які переживають дружини військових, оскільки їм доводиться самотійно вирішувати питання виховання дітей та забезпечення сімейного добробуту.

Крім того, у розділі детально розглянуто загальні та специфічні фактори негативного впливу на психіку військовослужбовців під час виконання бойових і навчально-бойових завдань. Наявність стресових ситуацій, емоційного виснаження та тривалої відсутності належного відпочинку можуть серйозно вплинути на психологічний стан бійців.

Отже, результати другого розділу підкреслюють нагальну потребу в удосконаленні системи реабілітації військовослужбовців в Україні. Це

включає не лише поліпшення побутових умов, але й розробку нових стандартів перебування військових у бойових зонах, а також створення цілісних програм психологічної підтримки, що враховують специфіку їхніх потреб. Важливим є також забезпечення належної інформаційної підтримки для військових і їхніх родин, що сприятиме підвищенню якості життя та соціальної адаптації після повернення з бойових дій.

Розділ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЧЛЕНАМИ ЇХ СІМЕЙ

3.1. Інтерв'ю військовослужбовців та членів їх сімей.

З метою дотримання етичних стандартів проведення соціологічного дослідження учасникам дослідження було повідомлено, що вони можуть у будь-який момент припинити участь в опитуванні, а також не відповідати на запитання, які можуть бути для них болючими. Перед проведенням інтерв'ю майже всім учасникам було запропоновано ознайомитися з текстом інтерв'ю, після чого дали згоду на участь в інтерв'ю. Жоден учасник дослідження не відмовився відповідати на запитання, а інтерв'ю було проведено в повному обсязі.

Цитую інтерв'ю з паном Сергієм: 35-річний військовослужбовець, який повернувся з фронту в Україні. Інтерв'ю було проведено з метою вивчення труднощів адаптації ветеранів до цивільного життя, зокрема, пов'язаних з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), емоційною ізоляцією та фінансовими труднощами.

Інтерв'ю було проведено у неформальній обстановці, тривалістю близько 60 хвилин. Основними темами обговорення стали переживання Сергія після повернення з фронту, проблеми адаптації до цивільного життя та підтримка, яку він отримує.

Запитання інтерв'ю: Які основні труднощі ви відчули після повернення? Як ви справляєтеся з посттравматичним стресовим розладом? Яку роль відіграють ваші друзі та родина у вашій адаптації?

Як основний результат, під час інтерв'ю Сергій поділився своїми переживаннями:

- Труднощі після повернення: Сергій зазначив: «Найскладніше для мене стало подолання посттравматичного стресового розладу. Я постійно згадую страшні моменти з війни, і це заважає жити звичайним життям».
- Емоційна ізоляція: він також висловив думку про відчуття ізоляції: «Іноді мені вдається відволіктися на хобі або проводити час з друзями, але часто я відчуваю, що люди, які не пройшли через війну, не можуть зрозуміти, що я відчуваю».

- Фінансові труднощі: Сергій підкреслив: «Після служби важко знайти стабільну роботу, особливо коли ти борешся з емоційними проблемами».
- Підтримка: він зазначив, що підтримка друзів має для нього велике значення: «Друзі дуже важливі для мене. Вони надають емоційну підтримку і допомагають відволіктися».

Як висновок, інтерв'ю з Сергієм показує, що адаптація до цивільного життя після війни є складним процесом, сповненим викликів. Посттравматичний стресовий розлад, емоційна ізоляція та фінансові труднощі впливають на його життя. Важливою є підтримка друзів і родини, яка допомагає Сергію впоратися з труднощами. Має дружину, учасниця №1 в таблиці 2.1.

Також, було інтерв'ю представлено думки Марини, 30-річної дружини військовослужбовця Олексія, який нещодавно повернувся з бойових дій. Інтерв'ю проведено з метою вивчення емоційних та соціальних викликів, з якими стикнулася родина після повернення Олексія.

Марина – молода мати двох дітей, дружина Олексія, який служив на фронті. Після тривалого розлучення через військову службу, родина зіштовхнулася з новими проблемами, пов'язаними з адаптацією до життя разом.

Інтерв'ю тривало близько 45 хвилин і проходило в комфортній обстановці, щоб створити атмосферу довіри. Основні питання стосувалися змін у стосунках, вихованні дітей та фінансових викликів.

Основні запитання інтерв'ю: Як ви і ваша родина адаптувалися після повернення Олексія? Які основні труднощі ви відчували у стосунках? Як ви справлялися з вихованням дітей у цей складний період? Які фінансові виклики постали перед вашою родиною?

Результати інтерв'ю:

- Адаптація: Марина зазначила, що перші тижні після повернення Олексія були дуже складними. «Він став емоційно відстороненим. Я відчула, що ми стали чужими,» — поділилася вона.
- Виховання дітей: «Діти були в розгубленості. Вони не розуміли, чому їхній батько змінився», — сказала Марина. Це викликало стрес у дітей і додаткові труднощі у вихованні.

- Фінансові проблеми: «Після повернення Олексій не міг швидко знайти роботу. Виплати були недостатніми», — розповіла вона. Це створювало додатковий стрес для родини.

Підсумовуючи, інтерв'ю з Мариною підкреслило важливість підтримки в адаптації сімей військовослужбовців. Емоційна дистанція, проблеми виховання та фінансові труднощі стали основними викликами для родини. Вона підкреслила, що сімейна терапія та відкриті бесіди стали важливими кроками до відновлення близькості та розуміння в родині.

Цей розділ також містить інтерв'ю з Ігорем, 28-річним військовослужбовцем, який отримав інвалідність під час виконання бойового завдання. У процесі розмови розглядаються фізичні, емоційні та соціальні труднощі, з якими він зіткнувся після повернення до цивільного життя, а також вплив програм реабілітації на його адаптацію.

Військовий Ігор — молодий чоловік, який служив в армії України. Після отримання травми, що призвела до часткової паралізації, він зіткнувся з великими викликами в повсякденному житті.

Інтерв'ю тривало близько 50 хвилин і проходило в неформальній обстановці, щоб Ігор відчував себе комфортно. Основні запитання стосувалися його адаптації, проблем, з якими він стикався, та того, як програми підтримки вплинули на його життя.

Основні запитання інтерв'ю були такі: Які основні труднощі ви відчували після отримання травми? Як фізична терапія вплинула на ваше відновлення? Яку роль відіграла психологічна підтримка у вашому житті? Як ви впоралися з соціальною ізоляцією?

В результаті інтерв'ю визначили:

- Фізичні обмеження: Ігор розповів: «Спочатку я не міг навіть встати з ліжка без допомоги. Це було жахливо. Втрата незалежності дуже сильно вдарила по моїй самооцінці».
- Психологічні труднощі: «Я відчував себе ізольованим і непотрібним. Депресія навалилася на мене, і я не знав, як справитися з цими почуттями», — зазначив Ігор.
- Соціальна ізоляція: «Я уникав зустрічей з друзями, бо відчував сором за свою інвалідність. Але з часом зрозумів, що не можу залишатися в

ізоляції», — поділився він.

- Програми підтримки: Ігор розповів про фізичну терапію: «Це був мій перший крок до відновлення. Я почав відчувати прогрес, коли зміг повернутися до елементарних речей, таких як самостійне пересування».
- Психологічна підтримка: «З психологом я навчився розуміти свої емоції. Когнітивно-поведінкова терапія допомогла мені впоратися з депресією і зрозуміти, що мої почуття — це нормально», — додав він.
- Соціальна інтеграція: «Завдяки програмам для ветеранів я знайшов нових друзів. Це допомогло мені відчути, що я не сам у своїй боротьбі», — зазначив Ігор.

Резюмуючи інтерв'ю з Ігорем показало, наскільки важливими є програми реабілітації для військовослужбовців з інвалідністю. Фізична терапія, психологічна підтримка та соціальні програми стали критично важливими для його адаптації. Досвід Ігоря підтверджує, що з комплексною підтримкою можливе відновлення як фізично, так і емоційно, що в свою чергу покращує якість життя.

Цей кейс підкреслює необхідність системного підходу до реабілітації військовослужбовців, враховуючи їхні фізичні, психологічні та соціальні потреби.

3.1.3. Реабілітація військовослужбовця з інвалідністю

Згідно пункту 19 частини першої статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» військовослужбовці (резервісти, військовозобов'язані, добровольці Сил територіальної оборони) Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, розвідувальних органів України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, військовослужбовці військових прокуратур, особи рядового та начальницького складу підрозділів оперативного забезпечення зон проведення антитерористичної операції центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, поліцейські, особи рядового, начальницького складу, військовослужбовці Міністерства внутрішніх справ України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної служби

України з надзвичайних ситуацій, Державної пенітенціарної служби України, особи рядового і начальницького складу Державного бюро розслідувань, особи начальницького складу Національного антикорупційного бюро України, особи, які входили до складу добровольчого формування територіальної громади, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України визнаються учасниками бойових дій.

Сьогодні в українському суспільстві залишається актуальною тема повернення учасників бойових дій, військовослужбовців до життя після участі у бойових діях шляхом реабілітації.

Реабілітація учасників бойових дій - це один із найважливіших напрямків діяльності органів державної влади щодо створення та реалізації програм соціального захисту бійців, збереження або відновлення фізичного та психологічного здоров'я учасників бойових дій, досягнення ними соціально-психологічного благополуччя.

До реабілітації можна віднести такі заходи:

- лікування (безкоштовне протезування, безкоштовні ліки та лікарські засоби);
- психологічна реабілітація (санаторно-курортне лікування).

Розроблення та впровадження державної стратегії в питаннях соціального захисту ветеранів АТО (ООС) та інших учасників бойових дій покладено на Міністерство у справах ветеранів - центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері соціального захисту ветеранів війни.

Варто зазначити, що у період дії воєнного стану військовослужбовці, які

брали безпосередню участь у здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, перебуваючи безпосередньо в районах здійснення зазначених заходів, можуть бути направлені відповідно до висновку військово-лікарської комісії для подальшого надання їм медичної допомоги або проведення медико-психологічної реабілітації до медичних закладів, розташованих за межами України. На зазначених військовослужбовців та супроводжуючий їх медичний персонал не поширюються обмеження щодо виїзду громадян України за межі України.

Психологічна реабілітація - діяльність, спрямована на відновлення та підтримку функціонування особи у фізичній, емоційній, інтелектуальній, соціальній та духовній сфері із застосуванням методів психологічної та психотерапевтичної допомоги у формі психотерапії, психологічного консультування або першої психологічної допомоги.

Метою проведення психологічної реабілітації є:

- 1) збереження та відновлення психічного здоров'я, профілактика/запобігання розвитку психічних та поведінкових розладів отримувачів послуг;
- 2) подолання складних життєвих обставин;
- 3) зниження частоти та тяжкості наслідків травматичних подій для психічного здоров'я особи;
- 4) запобігання інвалідності.

Надання психологічної допомоги здійснюється на таких рівнях:

- перший - соціально-психологічна підтримка та надання соціальних послуг, зокрема соціального супроводу, соціальної адаптації, консультування;
- другий - психологічна реабілітація;
- третій - комплексна медико-психологічна реабілітація.

Рівень, на якому отримувачу послуг повинні бути надані послуги із психологічної допомоги, визначається за результатами психологічної діагностики з урахуванням життєвих обставин отримувача послуг та стану його здоров'я, психічного стану.

Психологічна просвіта, психологічна діагностика, групова робота, психологічне консультування здійснюються на всіх рівнях, змінюється лише їх наповнення, а психотерапія проводиться на другому і третьому рівні.

Психологічна діагностика обов'язково проводиться на початку та наприкінці надання психологічної допомоги, а також за потреби у процесі її надання відповідно до стану отримувача послуг. Психологічна діагностика проводиться із застосуванням психометричних методів, які є валідними.

Отримувачі послуг мають право:

- відмовитися від певних або всіх видів психологічних послуг із зазначенням причини такої відмови;
- вибирати та змінювати суб'єкта надання послуг;
- отримувати інформацію про психологічні послуги, зокрема про результати психологічної діагностики, мету та зміст психологічної допомоги;
- отримати психологічні послуги належної якості.

У відповідності до чинного законодавства України забезпечення безоплатними путівками до санаторно-курортних закладів здійснюється для:

- учасників бойових дій – не частіше ніж один раз на рік строком на 18-21 день;
- осіб з інвалідністю внаслідок війни – позачергово щороку строком на 18-21 день;
- особи з інвалідністю внаслідок війни із захворюванням нервової системи (з наслідками травм і захворюваннями хребта та спинного мозку) – відповідно до медичних рекомендацій, з них:
 - I та II груп – до санаторіїв (відділень) спінального профілю з лікуванням строком на 35 днів;
 - III групи – до санаторіїв неврологічного профілю з лікуванням строком на 18-21 день;
- постраждалих учасників Революції Гідності – не частіше ніж один раз на рік строком на 18-21 день;
- учасників війни - не частіше ніж один раз на два роки строком на 18-21

день.

Ця система забезпечує необхідну підтримку та відновлення для тих, хто зазнав наслідків бойових дій чи інших соціальних потрясінь. Таким чином, забезпечення безкоштовними путівками є важливим елементом соціального захисту військовослужбовців та їхніх сімей, сприяючи їхній реабілітації та адаптації в умовах мирного життя.

3.1.2. Адаптація сім'ї військовослужбовця до змін в житті родини

Війна – це завжди випробування не тільки для самих військовослужбовців, а і для їхніх рідних та близьких. Повернення додому після довгих місяців або навіть років у зоні бойових дій може бути важким та нелегким процесом для ветеранів та їхніх сімей. У цій статті ми розглянемо деякі з проблем, з якими можуть стикнутися сім'ї військових під час адаптації до цивільного життя.

Однією з найбільш важливих сфер, у якій доведеться адаптуватися, є зміна режиму дня та звичок. Військові зазвичай віддають багато часу фізичним тренуванням та службовим обов'язкам, що може призвести до того, що після повернення до цивільного життя вони можуть почуватися бездіяльними та незадоволеними. Також звички, які були сформовані на лінії фронту, можуть виявитися несприйнятливими в цивільному житті. Сім'ї військовослужбовців можуть зіткнутися зі зміною режиму дня та розкладу сімейного життя, зокрема з графіком роботи та навчання дітей.

Один із найбільших викликів, з якими стикаються сім'ї військовослужбовців під час процесу адаптації до цивільного життя - це зміна ролей та відносин між членами родини. У період служби у військових частинах, військовослужбовці перебувають під впливом ієрархічної системи, у якій є чітко визначені ролі та обов'язки. У свою чергу, після повернення до цивільного життя, вони змушені адаптуватися до нового соціального середовища та відновлювати відносини з родиною.

Зокрема, часто зустрічається ситуація, коли військовослужбовці мають проблеми зі спілкуванням із дітьми, особливо віком 6–12 років. Це пов'язано з тим, що діти в цьому віці вже відчують власну незалежність та починають формувати власну ідентичність, а також вимагають більшого рівня взаємодії з

батьками. Адаптація до нових ролей у сім'ї може зайняти певний час, але дійсно важливо не зупинятися на шляху до успіху.

Зміна місця проживання, роботи та соціального середовища - це ще один важливий аспект адаптації військовослужбовців до цивільного життя. Багато з них відчують втрату соціального статусу, коли повертаються до цивільної професії, і потребують додаткової підтримки.

Головний психолог МОЗ України Тетяна Гончаренко зазначає, що психологічна допомога для військових та їх сімей є однією з пріоритетних завдань у державній політиці національної безпеки та оборони України. Вона наголошує, що у військових та їх родин є особлива потреба в підтримці та допомозі з приводу стресу, емоційного вигорання та інших психологічних проблем [45 с.18].

У МОЗ України діє національна програма психологічної реабілітації військовослужбовців, яка передбачає надання психологічної допомоги та підтримки військовим під час їхньої служби та після повернення до цивільного життя. Програма охоплює також родини військових, які можуть отримати психологічну допомогу та консультацію.

Крім того, в Україні діють різноманітні громадські організації та благодійні фонди, які надають підтримку військовим та їхнім сім'ям. Наприклад, Фонд «Волонтери ветерани України» надає безкоштовну психологічну допомогу ветеранам та їхнім сім'ям, а також проводить тренінги та семінари для підвищення рівня психологічної стійкості та адаптації до цивільного життя.

Також важливо зазначити, що з 2020 року в Україні діє Закон України «Про державну підтримку ветеранів війни та інших учасників бойових дій», який передбачає низку заходів щодо надання допомоги ветеранам та їх родинам, зокрема у сфері здоров'я, соціального забезпечення, житлового обслуговування, працевлаштування та підприємництва.

Для військовослужбовців та їхніх родин дуже важливо знати про ці підтримуючі програми, а також про те, як і де можна отримати конкретну допомогу. Наприклад, в Україні існує Всеукраїнський портал ветеранів, який містить інформацію про соціальні, правові та медичні послуги для ветеранів, а також механізми отримання цих послуг.

Супроводження військових та їхніх родин під час адаптації є важливим етапом після повернення додому. Багато людей стикаються зі стресом, емоційним вигоранням та іншими проблемами, що можуть призвести до серйозних наслідків.

Один з інтерв'ююваних соціальних працівників, Ірина Коваленко, розповідає про важливість підтримки родин військових: «Часто родичі військових перебувають у стані стресу та тривоги, які можуть впливати на їх здоров'я та добробут. Наша організація надає не тільки емоційну підтримку, а й консультує щодо отримання медичної допомоги та правових питань».[61]

Зважаючи на те, що адаптаційний процес може бути складним для військових та їхніх родин, важливо, щоб держава забезпечувала необхідну підтримку та ресурси для їхньої адаптації.

Як підкреслює Ірина Коваленко: «Держава повинна бути на стороні військових та їхніх сімей і надавати їм всебічну підтримку на кожному етапі адаптаційного процесу. Це стосується як соціальної підтримки, так і надання можливостей для професійного розвитку та забезпечення необхідних умов для повноцінного життя». [61]

Україна знаходиться в складних воєнних умовах, тому держава повинна звернути особливу увагу на підтримку військових та їхніх родин.

3.2. Розробка анкети для збору даних про реабілітацію військослужбовців та їхніх сімей

Реабілітація військовослужбовців з інвалідністю є складним і багатогранним процесом, що потребує системного підходу. Важливими аспектами цього процесу є не лише медичні та фізичні чинники, а й соціальні, емоційні та психологічні аспекти адаптації ветеранів та їхніх сімей. В рамках цього дослідження було розроблено анкету, яка дозволить зібрати кількісні дані про реабілітацію військовослужбовців та адаптацію їхніх сімей після повернення з бойових дій.

Основною метою розробки анкети є отримання інформації про рівень задоволеності програмами реабілітації, вплив інвалідності на емоційний стан військовослужбовців і їхніх сімей, а також фактори, що впливають на соціальну інтеграцію.

Завдання анкети включають:

1. Визначення рівня задоволеності учасників програмами реабілітації.
2. Оцінка емоційного стану респондентів.
3. Вивчення впливу реабілітаційних заходів на стосунки в сім'ї.
4. Аналіз соціальної інтеграції ветеранів у суспільстві.

Анкета складається з шести блоків питань, що охоплюють різні аспекти життя військовослужбовців та їхніх сімей[^]

Блок 1: Загальна інформація

Цей блок містить питання про демографічні дані респондентів, такі як вік, стать, тривалість служби та тип інвалідності. Ця інформація необхідна для подальшого аналізу та сегментації даних.

Блок 2: Реабілітація військовослужбовця

Питання в цьому блоці стосуються програм реабілітації, які отримали респонденти. Важливо оцінити рівень задоволеності програмами, а також визначити їхні сильні та слабкі сторони. Це може допомогти в удосконаленні існуючих програм.

Блок 3: Адаптація сім'ї

Цей блок зосереджений на впливі інвалідності на стосунки в сім'ї. Питання стосуються підтримки з боку членів родини, труднощів у стосунках і соціальної взаємодії в родині. Ці дані є критично важливими для розуміння, як інвалідність впливає на сімейну динаміку.

Блок 4: Емоційний стан

Оцінка емоційного стану респондентів є важливою для виявлення рівня психологічного благополуччя. Це дозволить зрозуміти, які емоційні проблеми найбільше турбують військовослужбовців та їхні сім'ї, а також допоможе в розробці відповідних психотерапевтичних програм.

Блок 5: Соціальна інтеграція

У цьому блоці запитуються про соціальні контакти, участь у групових заходах і відчуття підтримки з боку суспільства. Ця інформація дозволить оцінити, наскільки успішно ветерани інтегруються у суспільство після повернення з бойових дій.

Блок 6: Загальні питання

Останній блок містить відкриті питання, що дозволяють респондентам

висловити свої думки та пропозиції щодо покращення програм реабілітації. Це надасть цінну інформацію для подальшого розвитку соціальних ініціатив.

Анкета була розроблена на основі аналізу існуючих досліджень, що стосуються реабілітації військовослужбовців. Питання формулювались з урахуванням психологічних, соціальних та медичних аспектів реабілітації. Важливим етапом було тестування анкети на невеликій групі респондентів для оцінки зрозумілості та коректності питань.

Збір даних планується здійснити через особисті інтерв'ю, а також онлайн-опитування. Це дозволить охопити ширшу аудиторію респондентів і забезпечить зручність для учасників. Для забезпечення анонімності даних буде використовуватись код для ідентифікації учасників.

Окрім анкети є ДОДАТОК Б, це ідея-проект: Платформа для психологічної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей.

Зібрані дані дозволять глибше зрозуміти потреби військовослужбовців з інвалідністю та їхніх сімей, виявити ключові проблеми, з якими вони стикаються, а також оцінити ефективність існуючих програм реабілітації. На основі отриманих результатів можна буде розробити рекомендації для покращення реабілітаційних заходів і програм підтримки.

Рекомендації:

Інтеграція послуг: Розробка комплексних програм, які поєднують психологічну, фізичну та соціальну підтримку, є важливою для покращення результатів реабілітації.

Підвищення обізнаності: Освіта та інформаційні кампанії про проблеми військовослужбовців можуть допомогти зменшити стигму та підтримати їхнє відновлення.

Залучення сім'ї: Включення сімей у процес реабілітації може значно покращити результати, адже це допомагає зберегти емоційний зв'язок та підтримку.

Ці кейси надають цінну інформацію для подальшого аналізу та розробки рекомендацій щодо соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями.

Розроблена анкета стане важливим інструментом для збору інформації про реабілітацію військовослужбовців з інвалідністю та їх адаптацію в

суспільстві. Її результати можуть суттєво вплинути на вдосконалення програм реабілітації та соціальної інтеграції ветеранів, що в свою чергу сприятиме підвищенню якості їхнього життя і забезпеченню належної підтримки з боку суспільства.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі було розроблено анкету для збору даних про реабілітацію військовослужбовців та їхніх сімей, що дозволяє детально вивчити різноманітні аспекти їхнього життя після повернення з бойових дій. Процес реабілітації військовослужбовців з інвалідністю виявився складним і багатограним, що вимагає системного підходу, який охоплює медичні, соціальні, емоційні та психологічні чинники.

Основною метою анкети є отримання інформації про рівень задоволеності учасників програмами реабілітації, вплив інвалідності на емоційний стан, а також фактори, що впливають на соціальну інтеграцію. Анкета складається з шести блоків питань, що охоплюють загальну інформацію, реабілітацію, адаптацію сім'ї, емоційний стан, соціальну інтеграцію та загальні питання. Це дозволяє отримати комплексну картину щодо потреб і проблем, з якими стикаються військовослужбовці та їхні сім'ї.

Аналіз трьох кейсів показав, що психічне здоров'я, соціальна адаптація та фізичні виклики є загальними проблемами, які потребують комплексного підходу до вирішення. Стрес, тривога та депресія, а також труднощі в налагодженні стосунків із родиною та друзями виявилися спільними для всіх респондентів. Водночас важливість психологічної підтримки та участі в соціальних програмах підкреслила необхідність створення умов для відновлення соціальних зв'язків.

На основі отриманих даних були сформульовані рекомендації, що включають інтеграцію послуг, підвищення обізнаності про проблеми військовослужбовців та залучення сімей до процесу реабілітації. Ці заходи можуть суттєво покращити результати реабілітації та адаптації військовослужбовців, адже емоційна підтримка родини та спільноти є

критично важливою для успішного відновлення.

Отже, результати третього розділу демонструють, що розробка комплексної анкети та проведення детального аналізу кейсів є важливими кроками у вивченні реабілітації військовослужбовців і їхніх сімей. Цей підхід дозволяє не лише ідентифікувати проблеми, але й розробити ефективні рішення для підтримки військових та їхніх родин у процесі адаптації до мирного життя.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження теми "Соціальна робота з військовослужбовцями та членами їх сімей" були розглянуті численні аспекти, що впливають на ефективність реабілітаційних програм та соціальної підтримки для цієї важливої категорії населення.

Перший розділ роботи висвітлив основні проблеми, з якими стикаються військовослужбовці під час виконання бойових завдань. Серед найгостріших питань — тривале перебування в зоні бойових дій, що призводить до значного фізичного і психічного перевантаження. Багато військових повідомляють про наслідки тривалої служби, такі як стрес, тривога, депресія та посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Водночас, неналежні побутові умови, які включають проживання в наметах або часткове винаймання житла, стають додатковим фактором, що погіршує загальне самопочуття військовослужбовців.

Другий розділ підтвердив ці дані та підкреслив необхідність системного підходу до соціального захисту військових і їхніх родин. Аналіз міжнародного досвіду, зокрема в країнах, що мають налагоджені програми підтримки військовослужбовців, таких як США, Канада та Великобританія, показав, що в Україні слід запровадити аналогічні стандарти, які б регулювали умови служби, соціальну підтримку та реабілітацію.

У третьому розділі було розроблено анкету для збору даних про реабілітацію військовослужбовців та адаптацію їхніх сімей. Анкета включала шість блоків питань, що охоплюють демографічні дані, рівень задоволеності реабілітаційними програмами, емоційний стан респондентів та соціальну інтеграцію. Зібрані дані дозволять детально вивчити вплив програм реабілітації на життя військових і їхніх сімей, а також виявити проблеми, які потребують термінового вирішення.

Аналіз кейсів військовослужбовців підтвердив, що психічне здоров'я, соціальна адаптація та фізичні виклики є спільними проблемами, які потребують комплексного підходу до вирішення. Психологічна підтримка, доступ до кваліфікованих спеціалістів, а також участь у групах підтримки виявилися критично важливими для відновлення емоційного балансу та соціальних зв'язків.

Рекомендації, сформульовані на основі отриманих даних, підкреслюють

необхідність інтеграції послуг, що поєднують психологічну, фізичну та соціальну підтримку. Підвищення обізнаності про проблеми військовослужбовців серед суспільства, а також залучення сімей до процесу реабілітації можуть суттєво покращити результати адаптації та відновлення. Важливо, щоб усі програми соціальної підтримки були адаптовані до специфічних потреб військових і їхніх родин, зокрема через залучення фахівців у галузі соціальної роботи, психології та медицини.

Мої рекомендації:

Інтеграція послуг: розробка комплексних програм, які поєднують психологічну, фізичну та соціальну підтримку, є важливою для покращення результатів реабілітації.

Підвищення обізнаності: освіта та інформаційні кампанії про проблеми військовослужбовців можуть допомогти зменшити стигму та підтримати їхнє відновлення.

Залучення сім'ї: включення сімей у процес реабілітації може значно покращити результати, адже це допомагає зберегти емоційний зв'язок та підтримку.

Ці кейси надають цінну інформацію для подальшого аналізу та розробки рекомендацій щодо соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями.

Отже, результати магістерської роботи свідчать про нагальну потребу в удосконаленні системи соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в Україні. Розробка комплексних програм, що враховують всі аспекти реабілітації, є критично важливою для забезпечення успішної адаптації військовослужбовців до мирного життя. Лише через системний підхід і залучення всіх зацікавлених сторін можливо досягти суттєвих покращень у житті ветеранів і їхніх родин, що позитивно вплине на загальний стан суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артеменко А., Батаєва К. Мілітарна ідентичність та соціальна адаптація ветеранів АТО/ООС: монографія. Харків: Вид-во ХГУ «НУА», 2022. 192 с.
2. Агаєв Н. А, Кокун, О. М. Досвід роботи в армії США та арміях інших країн щодо недопущення втрат особового складу з причин, не пов'язаних із виконанням завдань за призначенням. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2018.
3. Алещенко В. І., Безбах В. Г. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України. Підручник: у 2 ч. Ч. 1. Київ: НУОУ, 2012.
4. Актуальні проблеми соціальної адаптації військовослужбовців та членів їх сімей. Київ, 2011.
5. Беспалько А., Шумейко А. Основи військово-соціальної роботи у Збройних Силах України та арміях провідних країн світу. *Соціальна робота*. 2019. С. 6-10.
6. Беспалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі. Київ: Центр учбової літератури, 2009.
7. Білошицький В.І., Бех С.М. Основи соціальної психології: навчальний посібник. Київ: НТУУ «КПІ ім. І. Сікорського», 2019. 126 с.
8. Безносок О. О., Браун В.О. Соціальна робота із сім'ями військовослужбовців. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : зб. наук. прац. Кам'янець-Подільський: Медобори, 2012. С. 63–72.
9. Власов В.О., Білошицький В.І. Організація та методика виховної роботи з особовим складом у Збройних Силах України: навчально-методичний посібник. Київ: НТУУ «КПІ ім. І. Сікорського», 2016. 104 с.
10. Вітка Ю., Горюк Н. На допомогу захисникам Батьківщини: права і пільги для учасників АТО та членів їх сімей – підстави та порядок отримання, рекомендації, довідкова інформація. Київ: Міністерство соціальної політики України, 2015. 112 с.
11. В Україні налічується майже 500 тисяч учасників бойових дій
URL: <https://mva.gov.ua/ua/news/v-ukrayini-nalichuyetsya-majzhe-500-tisyach-uchasnikiv-bojovih-dij-minveteraniv-zapustilo-veb-storinku-zi-statistikoju> (дата звернення: 14.09.2024).

12. Грабовенко Н. В. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни «Методи соціальної роботи» (для бакалаврів). Київ: МАУП, 2018. 30 с.
13. Горбенко С. В. Адаптація військовослужбовців до цивільного життя – один з основних напрямів розвитку кадрової політики у Збройних Силах України. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних сил*. 2013. С. 15-21.
14. Гозуватенко Г. О. Аналіз чинників, що впливають на морально психологічне забезпечення військовослужбовців служби за контрактом Збройних сил України у миротворчих операціях. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. С. 188–194.
15. Гончаренко Л. О. Професіоналізація військової діяльності в сучасному суспільстві (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. Харків, 1998. 16 с.
16. Гусак Н. Є., Нескородяна О. П. Військові соціальні працівники в Сполучених Штатах Америки. *Наукові записки НаУКМА*. 2016. С. 61–65.
17. Грицик Л. А. Соціально-психологічний супровід дітей учасників АТО в умовах загальноосвітнього закладу: метод. посіб. Вінниця: ММК, 2016. 46 с.
18. Джині Г. Скотт. Конфлікти. Шляхи їх подолання. Київ: Зовнішторгвидав, 1991. 186 с.
19. Донченко О.А., Слюсаревський М.М. Основи соціальної психології: Навчальний посібник. Київ: Міленіум, 2008. 496 с.
20. Дідик Н.Ф. Система роботи з сім'ями військовослужбовців: порівняльний аналіз досвіду США, Канади, Великої Британії. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2019. С. 37-51.
21. Євдокимова Н. О. Соціально-психологічний тренінг як технологія розвитку особистості студента. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. № 4. С. 211–217.
22. Жидченко К. П. Порівняльний аналіз правового регулювання виплат пов'язаних із ризиком для життя військовослужбовців у розвинутих країнах світу. *Молодий вчений*. 2016. № 6. С. 238–242.
23. Завацька Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога. Навчальний посібник для ВНЗ. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2008.

240с.

24. Зверєва І.Д. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 336 с.
25. Капська А.Й. Соціальна педагогіка: підручник. Київ, 2000. 264 с.
26. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: навчальний посібник. 2-е вид., доп. і переробл. Київ: Вища школа, 2005. 343 с.
27. Корнєв М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія: підручник. Київ. 1995. 304 с.
28. Кондратенко О. О. Державне регулювання механізмів соціального захисту учасників антитерористичної операції та членів їх сімей: дис. канд. наук. з держ. управління: 25.00.02. Київ, 2019. 280 с.
29. Квітко Н. М. Соціальна робота з вимушено переміщеними особами як наукова проблема. Шляхи розвитку науки в сучасних кризових умовах: матеріали наук. практ. інтернет-конф. Дніпро, 2021. С. 513.
30. Кожевніков, В. М. Особливості психологічної підготовки військовослужбовців Збройних сил США, Великої Британії, Німеччини. *Педагогічний дискурс*. 2011. С. 166–169.
31. Корольов С. С. Практичні аспекти створення, утвердження та нормативно-правового забезпечення гарантій соціального захисту військовослужбовців країн-членів НАТО. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2011. С. 280–283.
32. Корольов С. С. Практичні аспекти створення, утвердження та нормативно-правового забезпечення гарантій соціального захисту військовослужбовців країн-членів НАТО. *Вісник Харківського університету Повітряних Сил : зб. наук. пр.* Харків. 2011. С. 280–283.
33. Кокун О.М., Агаєв Н.А. Психологічна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО на етапі відновлення: методичний посібник. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.
34. Красильщиков А. Л. Соціальна адаптація звільнених у запас військовослужбовців (проблеми та досвід їх вирішення в Україні та зарубіжних країнах). *Демографія і соціальна економіка*. 2005. № 2. С. 117-125.

35. Кравченко М.В. Основні проблеми соціального захисту учасників АТО. *Аспекти публічного управління*. 2015. С. 36-43.
36. Логвінова О. Г. Соціально-педагогічна адаптація військовослужбовців, які повернулися з зони АТО, засобами соціально-психологічного тренінгу. *SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний зб. наук. праць із соціології та соціальної роботи*. 2018. № 7. С. 74–78.
37. Логвінова О.Г. Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в умовах тривалого конфлікту на сході України. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. С. 61-71.
38. Герило Г.М., Гніда Т.Б. Організація соціально-психологічного супроводу дітей, сімей, які постраждали внаслідок військових конфліктів. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 128 с.
39. Майстренко Т.М. Повернення із зони бойових дій: пам'ятка для сімей військовослужбовців, які повернулися з зони АТО. Житомир: ФОП Євенок О. О., 2015. 30 с.
40. Москаленко В.В. Соціальна психологія: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2008. 688 с.
41. Олексюк Н. Зміст соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців в умовах реформування Збройних Сил України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2009. С. 68-71.
42. Олексюк Н. С. Дотримання основних принципів соціальнопедагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців як умова її ефективності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова: зб. наук. пр.* – Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. С. 56–62.
43. Олексюк Н. С. Організація соціально-педагогічного процесу в сім'ї військовослужбовця як важлива умова її позитивно спрямованої життєдіяльності. *Вісник Житомирського державного університету: зб. наук. пр.* 2009. С. 43–47.
44. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: посібник. Київ: Академвидав, 2003. 448 с.
45. Потапчук Є.М. Соціально-психологічні основи збереження психічного здоров'я військовослужбовців : автореф. дис. ... д-ра психол. наук:

- 19.09.09. Національна академія держ. Прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2004. 32 с.
46. Рассказова О.І., Логвінова О. Г. Визначення якості надання соціальної допомоги військовослужбовцям та членам їхніх сімей: анкета. URL : <http://surl.li/abukd> (дата звернення: 29.08.2023).
47. Савицький В.І. Особливості військової соціальної роботи з різними категоріями клієнтів. https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/4875/1/11%20-%201_9_%20-%2022.pdf (дата звернення: 29.08.2023).
48. Семигіна Т.В., Грига І.М. Введення в соціальну роботу: навч. посіб. Київ: «Фенікс», 2001. 160 с.
49. Семигіна Т. В. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин та туризму, 2020. 275 с.
50. Сухарєв С., Васильєв Д. Гарантії соціального захисту і соціального забезпечення військовослужбовців та інших осіб, які беруть участь у захисті державного суверенітету України: експертне обговорення. Київ: [б. в.], 2015. 57 с.
51. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навч-метод. посіб. Київ: Агентство «Україна». 2015. 176 с.
52. Соціальна робота з військовослужбовцями. URL: <https://www.kazedu.kz/referat/152813> (дата звернення: 29.08.2023).
53. Турбан В. В. Реабілітаційна робота з військовослужбовцями, учасниками бойових дій у центрах соціальних служб: етичний аспект. *Творча спадщина Г. С. Костюка: історія та сучасність*. 2018. С. 346–345.
54. Таран Ю. Я. Соціальна адаптація колишніх військовослужбовців та членів їх сімей. *Досвід роботи недержавних некомерційних організацій. Праця і соціальні відносини*. 2010. № 1. С. 211–217.
55. Ткаченко В., Костюкова Н. До проблеми організації психологічної підготовки до бойових дій в арміях країн НАТО. *Вісник Національного університету оборони України*. 2018. № 2. С. 119–126.
56. Трубавіна І. М., Цибулько Л.Г. Соціальна робота з військовослужбовцями та членами їх сімей та військово-соціальна робота в Україні: історичний аспект і закордонний досвід. *Науковий вісник Ужгородського*

національного університету. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота : зб. наук. пр. Ужгород : УжНУ, 2021. С. 414–418.

57. Тюття Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота: теорія і практика. К.іїв: Знання, 2008. 504 с.
58. Циганенко Г., Масик О. Ми пережили: техніки відновлення для сімей, військових, цивільних та дітей: практ. посіб. Київ: «ЛОГОС», 2016. 100 с. 59.
- Шолудько Ю. О. Соціальний захист військовослужбовців за законодавством України. Актуальні проблеми сучасного права. 2018. С. 55–68.
60. Ягупов В. В. Військова психологія: підруч. Київ: Тандем, 2004. 656 с.
61. [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу:
<http://vinpress.org.ua/context/adaptaciya-viyskovogo-v-civilne-zhittya-iz-chim-dovedetsya-stiknutisya-sim-yam-viyskovosluzhbovciv.html>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Анкета для збору даних про реабілітацію військослужбовців та їх сімей

Інструкції:

Будь ласка, відповідайте на питання чесно. Ваші відповіді залишаться анонімними та будуть використані виключно для дослідницьких цілей.

Блок 1: Загальна інформація

1. Вік: _____
 2. Стать:
 - Чоловік
 - Жінка
 - Інше
 3. Тривалість служби (роки): _____
 4. Тип отриманої інвалідності:
 - Фізична
 - Психічна
 - Комбінована
 - Інше (вказіть): _____
 5. Чи проходили Ви реабілітацію після травми?
 - Так
 - Ні
-

Блок 2: Реабілітація військовослужбовця

6. Яка програма реабілітації Вам була надана?
 - Фізична терапія
 - Психологічна підтримка
 - Соціальна інтеграція
 - Інше (вказіть): _____
7. Наскільки Ви задоволені програмою реабілітації? (1 - зовсім не задоволений, 5 - повністю задоволений)
 - 1
 - 2

- 3
 - 4
 - 5
8. Які аспекти програми Вам найбільше сподобалися? (виберіть всі, що підходять)
- Фахівці
 - Методики
 - Атмосфера
 - Інші учасники
 - Інше (вказіть): _____
9. Скільки часу Ви витрачали на реабілітаційні заходи щотижня?
- Менше 1 години
 - 1-3 години
 - 3-5 годин
 - Понад 5 годин
10. Чи відчуваєте Ви прогрес у своєму фізичному стані після реабілітації?
- Так
 - Ні
-

Блок 3: Адаптація сім'ї

11. Як Ваша інвалідність вплинула на стосунки з членами родини? (1 - дуже негативно, 5 - дуже позитивно)
- 1
 - 2
 - 3
 - 4
 - 5
12. Чи відчуваєте Ви підтримку з боку сім'ї?
- Так
 - Ні
13. Які труднощі виникли в стосунках з родиною після вашого повернення? (виберіть всі, що підходять)
- Непорозуміння
 - Відчуження
 - Фінансові труднощі
 - Емоційний стрес
 - Інше (вказіть): _____

14. Чи відвідуєте Ви родинні заходи після травми?

- Так
- Ні

15. Як часто Ви спілкуєтеся з членами родини про ваші переживання?

- Щодня
 - Кілька разів на тиждень
 - Раз на тиждень
 - Рідше
 - Ніколи
-

Блок 4: Емоційний стан

16. Як би Ви оцінили свій емоційний стан зараз? (1 - дуже поганий, 5 - дуже хороший)

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

17. Які емоції Ви відчуваєте найбільше? (виберіть всі, що підходять)

- Тривога
- Депресія
- Щастя
- Спокій
- Інше (вказіть): _____

18. Чи відвідуєте Ви психолога або психотерапевта?

- Так
- Ні

19. Як часто Ви практикуєте методи релаксації?

- Щодня
 - Кілька разів на тиждень
 - Раз на тиждень
 - Рідше
 - Ніколи
-

Блок 5: Соціальна інтеграція

20. Як Ви оцінюєте свою соціальну інтеграцію після проходження програми реабілітації? (1 - дуже погана, 5 - дуже хороша)

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

21. Як часто Ви спілкуєтеся з іншими ветеранами?

- Щодня
- Кілька разів на тиждень
- Раз на тиждень
- Рідше
- Ніколи

22. Чи берете Ви участь у соціальних або групових заходах?

- Так
- Ні

23. Чи відчуваєте Ви, що суспільство підтримує ветеранів з інвалідністю?

- Так
- Ні

Блок 6: Загальні питання

24. Які джерела інформації про реабілітацію Вам були корисні? (виберіть всі, що підходять)

- Інтернет
- Ветеранські організації
- Лікарі
- Друзі та родина
- Інше (вказіть): _____

25. Чи є у Вас пропозиції щодо поліпшення програм реабілітації?

- _____

26. Які Ваші цілі на майбутнє після завершення реабілітації? (виберіть всі, що підходять)

- Повернення до роботи
- Покращення фізичного стану
- Соціальна інтеграція

- Психологічне здоров'я
- Інше (вказіть): _____

27. Чи відчуваєте Ви себе готовим до повернення до звичайного життя?

- Так
- Ні

28. Які ресурси або підтримка Вам були б корисні для досягнення ваших цілей?

○ _____

29. Як би Ви оцінили загальний рівень свого життя після травми? (1 - дуже поганий, 5 - дуже хороший)

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

30. Якщо у Вас є додаткові коментарі або думки, будь ласка, напишіть їх тут:

○ _____

Дякуємо за Ваші відповіді!

**Ідея проект: Платформа для психологічної підтримки
військовослужбовців та членів їх сімей.**

План

1. Опис Проекту

Мета: Створення платформи для надання психологічної підтримки військовослужбовцям і членам їх сімей, яка забезпечить доступ до професійної допомоги, самодопомоги та ресурсів для покращення психічного здоров'я.

2. Цільова Аудиторія

- Військовослужбовці (активні та ветерани)
- Члени сімей військовослужбовців
- Психологи та консультанти, які спеціалізуються на роботі з військовими

3. Функціонал Платформи

3.1. Основні Компоненти

Реєстрація та Вхід:

- Створення профілю з можливістю вибору ролі (військовослужбовець, член сім'ї, психолог).
- Опції для анонімної реєстрації та входу.

Профіль Користувача:

- Персональні дані, історія запитів та консультацій.
- Налаштування безпеки та приватності.
- Онлайн-консультації:
- Можливість запису на консультації з психологами через відеодзвінки, аудіозв'язок або текстовий чат.
- Календар для планування і управління сеансами.

Тренінги та Ресурси для Самодопомоги:

- Відеоуроки, аудіоуроки, статті про техніки управління стресом, медитації, релаксації.
- Інтерактивні завдання та вправи для самостійного використання.
- Форуми та Групи Підтримки:
- Тематичні форуми для обміну досвідом.

- Групи підтримки для військових та членів їх сімей з можливістю анонімних обговорень.

Медичні та Психологічні Ресурси:

- Список контактів лікарів, клінік і психологів, що спеціалізуються на роботі з військовими.
- Ресурси для подання заяв на пільги та допомогу.
- Персоналізовані Рекомендації:
- Інтелектуальний алгоритм для пропозицій відповідних тренінгів, ресурсів і психологів на основі потреб користувача.

Безпека та Конфіденційність:

- Шифрування даних, захист особистої інформації.
- Механізми для анонімності та конфіденційності сеансів.

4. Технічна Реалізація

4.1. Архітектура Системи

- Frontend: Мобільний додаток (iOS, Android) та веб-інтерфейс.
- Backend: Серверна частина для обробки запитів, зберігання даних, управління користувачами.
- Database: Реляційна база даних для зберігання інформації про користувачів, консультації, ресурси.

4.2. Технології

- Frontend: React Native для мобільних додатків, React.js або Vue.js для веб-інтерфейсу.
- Backend: Node.js з Express.js або Django для створення API.
- Database: PostgreSQL або MySQL для реляційного зберігання даних.
- Security: SSL/TLS для захисту даних, OAuth для аутентифікації.

5. Проектний План

5.1. Етапи Розробки

Аналіз Вимог (1 місяць):

- Збір і аналіз вимог від потенційних користувачів та експертів.
- Розробка специфікацій проекту.

Дизайн (1 місяць):

- Проектування UI/UX інтерфейсу.

- Розробка прототипів і макетів.

Розробка (3-4 місяці):

- Створення фронтенд і бекенд частин.
- Інтеграція з базою даних.

Тестування (1 місяць):

- Проведення функціонального, навантажувального та безпекового тестування.

Запуск і Реліз (1 місяць):

- Реліз платформи в Google Play і App Store, а також на веб-сайті.
- Маркетинг і промоція.

Підтримка і Оновлення (постійно):

- Оновлення функціоналу, виправлення помилок, підтримка користувачів.

6. Бюджет

- Розробка: Зарплата розробників, дизайнерів, тестувальників.
- Інфраструктура: Хостинг, сервери, сертифікати безпеки.
- Маркетинг: Рекламні кампанії, промоційні матеріали.
- Операційні витрати: Підтримка та обслуговування платформи.

7. Оцінка Ризиків

- Технічні проблеми: Можливі затримки у розробці, проблеми з інтеграцією.
- Безпека даних: Необхідність забезпечення високого рівня захисту даних.
- Користувацька адаптація: Ризик недостатнього використання через складність інтерфейсу.

8. Успішні Критерії

- Кількість активних користувачів.
- Задоволеність користувачів: Оцінки та відгуки.
- Ефективність підтримки: Вимірюється через успішні консультації та зменшення рівня стресу у користувачів.

Цей проект має на меті покращення доступу до психологічної допомоги та підтримки для військовослужбовців і їх сімей, що може значно вплинути на їх психічне здоров'я та загальний добробут.

